

KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

KUBBEALTI AKADEMİ

Mecmuası

Sayı 184
Yıl 46/4
Ekim 2017

Üç ayda bir yayımlanır.
Yerel Süreli

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi adına sâhibi
İdris Alhanlıoğlu
Yazı işleri müdürü
İpek Dağlıoğlu
Yayın danışmanları
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İ. Aydın Yüksel

Dergi Tasarımı Kapak Tasarımı
Kubbealtı Muhammed Nur Anbarlı
Kapak Uygulama
Melik Uyar

info@kubbealti.org.tr
www.kubbealti.org.tr
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhane Sokağı No.3
34126 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 212 516 23 56-518 92 09
Faks: 212 638 02 72

Abone bedeli
Yurtiçi: 30.- TL.
Kurumlar: 30.- TL.
Yurtdışı: 30.- USD, 25 euro

Banka hesap no:
Vakıflar Bankası, Beyazıt Şubesi
00158007260409914
Garanti Bankası, Çemberlitaş Şubesi
TR54 0006 2000 0440 0006 298709
Posta Çeki No. 337056

Baskı Arı Matbaası 31 900
Davutpaşa Cad. 81/39 Topkapı/İstanbul
Tel: 212 565 25 99

Mecmuamızdaki yazılar kaynak
gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

7	Sâmiha Ayverdi'den Âdile Ayda'ya Mektup
10	70 Yıl Önceki Gibi <i>Âdile Ayda</i>
15	Nermin Hoca <i>İnci. A. Birol</i>
19	Çağımızda İslâm Düşüncesinin Sorunları-2 <i>Prof. Dr. Edhem Rûhi Fığlalı</i>
31	İslâm Dünyâsında Felsefî Düşüncenin Yerleşmesinde İbni Sînâ <i>Prof. Dr. Fahrettin Olguner</i>
42	Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın Siyâsî Görüşleri <i>Prof. Dr. Abdullah Uçman</i>
57	Yağmur Telâşı <i>Kâmil Uğurlu</i>
58	Temâşâ <i>Özcan Ergiydiren</i>
66	1642 Yılında Karadeniz'de Bir Gemi Fâciası <i>Orhan Sâkin</i>
80	Osmanlı'da Bâtıl İtikatlar <i>Dr. Elif Uluğ</i>
88	Okuduklarım/ Duyduklarım/ Gördüklerim <i>Kemal Y. Aren</i>
94	2017-2018 Kubbealtı Sohbet Programı

Değerli Kubbealtı Dostları

Ekim sayımızla yine sizlere ulaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Geçen sayımızda ilk bölümünü yayınladığımız Edhem Rûhi Fiğlalı'nın "Çağımızda İslam Düşüncesinin Sorunları" yazısının devâmı bu sayıda. Konuyu tamamlayıcı içeriği ile Prof. Dr. Fahrettin Olguner'in de "İslâm Dünyâsında Felsefî Düşüncenin Yerleşmesinde İbni Sînâ" yazısı da hemen ardından geliyor.

Bu sayıda ayrıca Osmanlı Türkçesi hocalarımızdan Orhan Sâkin'in Evliyâ Çelebi'den sâdeleştirecek kaleme aldığı bir yazı var. İlgiliye okuyacağınıza inanıyoruz. İnci A. Birol Hanımefendi'nin hocası rahmetli Nermin Suner Pekin için yazdığı samîmî yazıyı da ilk sayfalarda bulabilirsiniz. Bu sayımızda, geçen yıl doktora tez sunumunu çok zevkle dinlediğimiz Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Elif Uluğ'un "Osmanlı'da Bâtıl İtikatlar" yazısını da keyifle okuyacağınızdan eminiz.

Vakfımızda yaz boyunca, kış için çok dolu bir program hazırladık. Hem sohbetler hem tez sunumları hem de kurslar yeni isimler kazandı. Bu sene tez sunumlarını doktora tezleri ağırlıklı olacak şekilde programladık. Bu sayımızda 2017-2018 Kubbealtı sohbet programını bulabilir ve her an elinizin altında tutabilirsiniz. Ayrıca tez sunumları konusunda bize önerebileceğiniz araştırmacılar varsa bir sonraki sene değerlendirmekten de memnuniyet duyacağız.

Bu sene kurslarımıza, Orhan Sâkin'in "Osmanlı Türkçesiyle Yazma Eser Okuma Seminerleri/ Kâtip Çelebi-Mîzânü'l-Hak" dersleri, Mîlad Salmânî ile "Farsça Aslından Sâdî-i Şîrâzî-Bostan Okumaları" ve Prof. Dr. Baha Tanman ile "Erken Dönem Osmanlı Mîmârîsi" Seminer-

leri eklendi. Kayıt yaptırmak için hâlâ vaktiniz var.

Size verebileceğimiz kitap müjdesi ise Dursun Gürlek'in *İbnül Emin Mahmud Kemal İnal/ Cumhûriyet Devrinde Bir Osmanlı Efendisi* adlı eseri. Uzun zamandır beklenen bu eser inşallah siz bu mecmuayı elinize aldığınızda raflarda olacak.

Mecmuamıza siz de yazılarınızı gönderebilirsiniz. Yazı kurulu olarak hevesle bekliyoruz.

Yeni yılda, yeni sayımızda, yeni ve güzel haberlerle görüşmek dileğiyle.■

Sâmiha Ayverdi'den Âdile Ayda'ya Bir Mektup

İstanbul, 03 Ekim 1977

Muhterem Hanımefendi,

Tercüman Gazetesi'nin 30 Eylül 1977 günkü nüshasında "70 Yıl Önceki Gibi"¹ isimli makâlenizi, bir müşterek inanışın verdiği haz ve şükranla okudum. Teşhis o kadar yerinde ki tek kelime ilâve etmeye lüzum görmemekteyim.

Buyurduğunuz gibi Türk milletini yediden yetmişe, birbirine lehimleyen bağ kaybolmuş bulunuyor. Yükseliş, istîlâ ve medeniyet devirlerimizin müşterek parola ve gâyesi olan "îlâ-yı kelimetullah" aşkı sönünce, pek tabîî ki, gençlik bir ideal erzatsı² içine düşerek, gerçeğin ve yücelerin yabancısı kesildi. Böylece de sahtenin ve bâtılın şehvetiyle kamçılanıp kendi kendini imhâ şuursuzluğundaki sadizmi, bir ideal ve zevk zannederek düşman menfaatlerince hazırlanan bir kaosun karanlığı içine girdi.

Muhterem hanımefendi, bu mevzûda alabildiğine dertliyim. Onun için kısa kesiyorum. Ancak bir mektup hacmine sığmayacak müşâhede ve mülâhazaları ihtivâ ettiğinden *İbrahim Efendi Konağı* isimli kitabı takdim ediyorum. Bu, ne romandır ne de hikâye. İbrâhim Efendi, annemin amcasıdır. Anlatılan âile dramı ise, hâdis-

¹ Mecmuamızın 10. Sayfasında adı geçen makâleyi bulabilirsiniz.

² Aslının yerine geçen şey.

ler, şahıslar ve mekân dâhil, âilemizin bir koluna âit, otantik vak'alardan örölmüş bir tablodur.

Bu mektubu yazarak sizi rahatsız etmemdeki esas sebebe gelince, müstağnî bulunduğunuzu bildiğim bir sitâyîş ve takdirkârlık beyânının çok üstünde bir başka düşüncedir. O da şu: Yukarıda adı geçen makâleyi bir vatanseverlik borcu olarak, ya devlet eliyle veya herhangi bir başka hamiyetli bir vatandaş himmetiyle, en az birkaç yüz bin adet bastırıp, orduya, üniversitelere, yüksekokullara, talebe yurtlarına hattâ liselere göndermenin çok isâbetli çok da lüzumlu ve faydalı bir hareket olacağının beyânıdır.

Belki yeknazarda imzâ sâhibi olarak bu fikri bizzat ileri sürmek sizin için düşündürücü olduğu kadar zor da olacaktır.

Fakat şunu unutmamalı ki memlekette maalesef kasden bir münevver kıranı meydana getirilmiş böylece de vatan sathında şuurlu insan kıtlığı, cemiyeti kasıp kavurur hâle gelmiştir. Rast düşünebilen ve düşündüklerini de celâdet ve cesâretle ifâde eden zümre parmakla gösterilecek kadar azdır. Onun için bu çeşit atılımları bir fedâkârlık ve ferâgat olarak gerçekleştirmek, hiç de gurur ve gösteriş alâmeti olamaz. İnsanlar er geç gelip geçmeye mahkûm birer fânî sembol olduklarından, bugün fikrî, içtimâî ve siyâsî bir mesûliyetin altında bulunanların asla zaman kaybetmeden harekete geçmeleri vatanî ve vicdânî bir ibramdır. Artık, kendini münevver zanneden zümreleri uyarmak, âciz kanaatime göre fîsebilillah cihâdın ta kendisidir.

Birkaç senedir kalbimin ârızalanmış olması yüzünden ciddî ve yorucu meselelerin dışında tutulmak isteniyorsam da bütün tıbbî yasaklara rağmen toprağımın ve îmânımın mâruz bırakıldığı tehlikeler karşısında kılıç sallamaktan geri kalamıyorum.

Şu son müstakil Türk devletinin temellerine menfaat hırsı, gaflet sarhoşluğu ve millî ideal yoksunluğu yüzünden kastetmiş vatandaşlar eliyle konan bombaları imhâ etmenin, uzun ve kısa vâdeli bir millî maârif politikasıyla gerçekleşeceğine inanıyorum.

Muhterem hanımefendi sizi hiç alışık olmadığım böyle mürâcaat yollu bir üslûp ve usûlle rahatsız edişimi, içimin yanığına verip mâzur görmenizi hassaten ricâ eder, hürmetlerimi takdim eylerim efendim.

Sâmiha Ayverdi

70 Yıl Önceki Gibi¹

Âdile Ayda

Osmanlı İmparatorluğu siyâsî gücünü kaybetmeye başladıktan sonra, memleketimizde meydana gelen toplumsal ve politik hareketlerin çoğu, maalesef, ithal malı olmuştur. Temiz kalpli, iyi niyetli bir millet olduğumuz ve gizli düşmanlıklara, ihânetlere inanmadığımız için, düşman memleketlerin kurnaz politikacıları toplumumuz içinde çeşitli oyunları sahnelemişler ve değerli adamlarımızı kendi maksatları için kullanmışlardır.

Daha gerilere gitmeksizin Meşrûtiyetten önceki yıllara göz atsak bile, o yıllarda oynanan oyunun bu günküne tıpatıp benzediğini görmekteyiz. Evet, 70 yıl öncesi ile bugün arasında şaşılacak bir benzerlik vardır. Sloganlar, örgütlerin adı, yâni etiketler farklıdır. Fakat olup bitenlerin şeması aynıdır.

ÇÖKMEMİZİ İSTEYENLER

70 yıl önce düşmanlarımızın isteği Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi idi. Bugün düşmanlarımızın istediği Türkiye Cumhuriyeti'nin çökmesidir. 70 yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nun hangi devletin çıkarına uygun olarak çökeceği konusunda düşmanlarımız zaman zaman anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

¹ Sâmiha Ayverdi'nin mektubunda bahsettiği gazete makâlesi. *Tercüman Gazetesi*, 30 Eylül 1977.

Onun içindir ki Makedonya’da Yunan komitacıları ile Bulgar Komitacıları vuruşmuşlar ve sırasına göre “santralist” çetelerle “virhivist” çeteler birbirlerini yok etmeye çalışmışlardır. Aynı durum bugün de mevcuttur. Bundan dolayıdır ki 1 Mayıs gibi törenlerde Marksistler ile Maocular çatışmaktadır.

70 yıl önceki gençliğimizin ideal ihtiyâcını sömürmek, bu gençliğin enerjisini ve cesâretini kendi emelleri doğrultusunda kullanmak için îcat edilen hedef HÜRRİYET idi. Gençliği ve aydınları tahrik etmek için zamânın hükümdârını olduğundan daha müstebit göstermek, onun tahttan indirilmesi ile bütün problemlerin halledileceğine milleti inandırmak gerekiyordu.

Nitekim yoğun bir propaganda ve bol keseden harcanan paralarla pâdişâhın kana susamış bir Kızıl Sultan olduğuna ve onun yıkılması ile memleketin cennet hâline geleceğine millet inandırıldı.

VE BUGÜN

Bugün yâni 1945’den bu yana Türk gençliğinin ideal ihtiyâcını sömürmek için onun gözü önünde parlatılan, ışılatılan amaç devrimdir. Türkiye’yi yıkmak için Türkiye’deki rejimi “bozuk düzen” diye nitelemek Türkiye’yi yönetenleri ise “emperyalizmin uşakları”, “uluslar arası sermâyenin âletleri”, “halk düşmanı faşistler” olarak göstermek gerekmektedir. Ve bu böyle gösterilmektedir. Câhil gençlik buna ciddî ciddî, bön bön inanmaktadır.

Yetmiş yıl önceki hareketleri ve o zamanki propagandayı mânen ve maddeten destekleyenler “Düvel-i Muazzama” adı verilen Büyük Devletler idi. Bugünkü propagandayı destekleyenler ise, süper devletlerin doğrudan doğruya hükümetleri değilse bile yan kuruluşlarıdır.

İSTİBDAT DİYE İMPARATORLUĞU YIKANLAR

70 yıl önceki sinsi ve hâin propagandanın hedefi ordumuzun genç zâbitleri idi. Düşmanlarımız onları emellerine âlet edebilmek için gizli cemiyet kurdurmuşlardı. İttihad ve Terakkî adını taşıyan bu gizli cemiyet (ki 1908’den sonra alenî bir fırka, yâni siyâsî parti hâlini almıştır) husûsî sûrette İtalya’dan gönderilmiş Emanuel Carasso adlı birinin rehberliği ile localar modeli üzerine kurulmuştu ve ordudaki en değerli, en ateşli elemanları avlamak için bir ağ vazîfesi görmüş-tü. Bu cemiyete giren idealist Türk zâbitleri aldatılmış olduklarından habersiz, milletlerine hizmet ettiklerini zannetmekte idiler. Halbuki düşmanların “Hürriyet” derken maksadı “Gayrimüslümler” yâni Hristiyan ve Yahûdiler için birtakım hak ve imtiyazlar koparmak, “istibdâdı yıkmak” derken maksatları Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkmak idi.

HEDEF ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ

Bugünkü hâin propagandanın hedefi üniversite gençliğidir. Bugün düşmanlarımız tarafından bu temiz ve mâsum evlâtlarımızın idealistliği sömürülmektedir. Zavallı yavrular farkında değiller ki kendileri düşmanlarımızın elinde birer kukladırlar ve düşmanlarımız veya onların içimizdeki paralı uşakları “devrim” dedikleri zaman, maksatları bugünkü demokratik rejimimizi devirmek, “halklara âzâdî” derken Türkiye’nin toprak bütünlüğü ortadan kaldırmaktır.

Yetmiş yıl önceki tek gizli cemiyet yerine bugün ülkemizde, başta “Halk Kurtuluş Örgütü” olmak üzere pek çok yer altı örgütleri vardır. Ve maalesef aldatılmış, beyni yıkanmış birçok değerli evlâdımız, farkında olmadan, iyice bilmediği ve aslında istemediği birtakım amaçlara hayâtı pahâsına hizmet etmektedir.

Yetmiş yıl önce Yunan, Sırp, Bulgar komitacıların Türk köylerine baskın, Türk zâbitasına hücum vak'aları huzursuzluk ve istikrarsızlık havası yaratmak, devlet otoritesini aşındırmak ve Osmanlı Devleti'ni âciz göstermek gibi psikolojik bir amaca yönelik hareketlerdi. Bugün de bankaları ve otobüs yolcularını soymak, şurayı burayı dinamitlemek ve okullarda, fakültelerde öğrenciler arasında kanlı olaylar çıkartmak belirli pratik maksadı olmayan, fakat huzursuzluk havası yaratmak, hükûmeti âciz göstermek ve millette bıkkınlıkla birlikte değişiklik arzusu uyandırmak sûretiyle darbelere müsait psikolojik zemîni hazırlamak amacına yönelik bulunan eylemlerdir.

Ordunun birçok değerli elemanına el atan ve yalnız Mustafa Kemal'i oltasına takamayan, netîcede memleketi felâkete sürükleyen İttihad ve Terakkî Partisi'nin üyeleri, Enver Paşalar, Cemal Paşalar aldanmış, aldatılmış temiz memleket evlâtları idi.

ECEVİT FARKINDA MI?

Bugün de “terakkî”yi yeni tâbiri ile “ilericiliği” parola edinen İsmet Paşa sonrası Halk Partisi, ülkesine bağlı, samîmî, milliyetçi insanlarla doludur. Bu partinin Genel Başkanı sayın Ecevit'in de idealist, milletsever ve her Türk gibi temiz kalpli ve iyi niyetli bir insan olduğuna hiç şüphe yoktur. Fakat Sayın Ecevit, en iyi duygularla, “düzen değişikliği”, “Halk iktidârı” derken milletimizin düşmanlarını ne kadar sevindirdiğinin farkında mıdır acaba?

Çünkü şundan emin bulunmalıyız ki Türkiye'yi çökertmek isteyenler, kendi rejimlerini kurmadan önce, bir ara rejim olarak Ecevit'in iktidârını istiyorlarsa bu boşuna değildir.

Çok şükür bugünlerde bizi sevindirmesi ve karamsarlıktan alıkoyması gereken iki olayla, iki tecellî ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Bunlardan bir Sayın Ecevit'in ciddî uyanış emâreleri göstererek, aşırı sol ile parti arasında kesin sınır çizmek arzusunda bulunması, ikincisi de son hükûmet kuruluşu ile devletimizin çok uyanık ve çok enerjik bir İçişleri Bakanına kavuşmuş bulunmasıdır. Sayın Korkut Özal'ın gazetelere demeçler vermek sûretiyle, görüşleri, niyetleri ve planları hakkında kamuoyunu aydınlatması birkaç zamandır milleti tasavvur edilemeyecek kadar ferahlatmaktadır. Millette şu his vardır ki toplumumuzun hastalığına teşhis konmuştur ve artık sâdece tedâvinin sonuçlarını beklemek kalmıştır. ■

Nermin Hoca

İnci A. Birol

Hızla dönen zaman çarkını bir an geriye çevirip, kısa bir süre için 1953 yılının kapısını aralayalım. Babamın Nato'ya tâyin edilmesi üzerine, ortaokula İzmir Kız Lisesinde başladım. Çocuk gözümle hatırladığım kadar, lise binâsının büyük bol ağaçlı bahçe içinde heybetli bir görünüşü vardı. Bu çatı altında, saygı değer hocalar ile geçen bir senelik öğrenciliğim, orta öğretime güzel bir başlangıç olmuştu. Ancak bir sene sonra babamın yeni görevi sebebiyle âilece İstanbul'a göç ettik Böylece Orta ikiden îtibâren eğitimim, İstanbul Kız Lisesi'nde devam etti ve bu liseden mezun oldum. İstanbul'un hatırı sayılır liselerinden olan bu eğitim ocağında da, birbirinden kıymetli hocalarım oldu. Aslında geçmişime dönüp baktığımda, ilkokuldan beri emeği geçen bütün hocalarımı, kaderimin bana birer tebessümü olarak kabul edip, dâimâ güzel hâtıraları ile yâdetmişimdir. Liseden mezun olduktan sonra, bâzı hocalarımla dostluğa dönüşen bu berâberlikler, kâh aynı lisede meslektaş olarak, kâh hoca talebe alış veriş i içinde devam etmiştir. İşte edebiyat hocam Nermin (Pekin) Suner hanım da, hayâtımda yer etmiş kıymetli hocalarımdandır. Bu münâsebetle aziz hocamı, aramızdan ayrılışının yirminci yılında, yaşadığımız güzel hâtıralarıyla anmak, istedim.

1956 yılında artık lise talebesi olmuştum. Bir keresinde okulda ara teneffüsteydik. Çıkış olduğumuz dersin tartışmaları yerini, gireceğimiz dersin hazırlığına bırakmıştı. Çalan ders zili ile yerlerimizi alırken, sıramızın üzerini, üstümüzü, başımızı gözden geçirip

çekidüzen verdik. Sınıf heyecanlı ve zinde bir bekleyiş içindeydi. Çünkü dersimiz edebiyat, konumuz, “Tasavvuf Edebiyatı ve Yûnus Emre”, hocamız ise Nermin Suner Hanım’dı. Zilden birkaç dakika sonra hocamız sınıfın kapısında görüldü. Gri yollu ders önlüğü, mesleğine yakışan, yarı dağınık toplanmış kıvrıkcık saçları, elinde klasörü, her zamanki gibi koşar adımlarla kürsüye doğru ilerledi. Ciddiyet ve şefkat ifâde eden çizgilerin şekillendirdiği çehresi ve her zamanki telâşlı hâli ile sınıfı selâmladı. Biz de hocamızı ayakta selâmladıktan sonra sıralarımıza yerleştik. Bu arada Nermin Hoca, kısa süren sessizlik içinde yoklamayı kontrol etti ve imzâlarını tamamladı. Ders için ayrılan zamânı israf etmemek endîşesi ile hemen konusuna bir girizgâh yaparak Yûnus Emre’yi anlatmaya koyuldu. Sınıf dinlediklerinin büyüleyici havası içinde sanki nefeslerini tutmuş, konunun câzibesine teslim olmuştu. Ne geçen zamânın, ne de bulunduğumuz mekânın farkındaydık. Derin bir sesliğe bürünen sınıfta, sanki hocamızdan başka kimse yoktu. Hepimiz, hocamız ile birlikte, Yûnus Emre’nin ilâhî neşvesi ve derviş kişiliği içinde tek vücûd olmuş gibiydik Gözlerimizin önünde canlanan sahneler, kulaklarımızı okşayan hikmetli şiirler ve hissedip de söze sığmayan duygular içinde sarhoş olmuştuk. Yerde miyiz, gökte miyiz, yoksa sınıfta mı?

Böylece kaç zaman geçti hatırlamıyorum. Nihâyet, kulak zarlarımızı yırtarcasına çalan zil sesi, bizi bu güzel rüyâdan uyandırıp kendimize getirdi. İstesek de, istemesek de ders sona ermişti. O anda sınıfta, sözleşmiş gibi hep, bir ağızdan “A!” nidâsı yükseldi. Zîra zil sesinin, hiçbir ders çıkışında bu kadar sevimsiz ve acımasız olduğunu farketmemiştik. Aynı hüsrân, kürsüde heyecanla klasörünü toplamakta olan hocamızda da görölüyordu. Anlaşılan o da, konunun büyüüne kapılarak anlatmaya doyamamıştı.

İşte lisenin ilk senesi, edebiyat dersleri bu zevk ve heyecan ile işlendi. Nermin Hanım, dâima bizleri geçmişimizle yüzleştirerek üzerinde düşünmek ve araştırmak fırsatı vermiştir. Nitekim bunu tâkip eden senelerde fen şûbesini seçmeme rağmen, lisenin kültür kolu faaliyetlerinde hocam ile berâber çalıştım. Liseden mezun olduktan sonra da, devam eden dostluğumuz sırasında, bâzı kıymetli şahsiyetleri Nermin Hocam'ın sâyesinde tanımak fırsatı bulmuştum. Bir kere sinde henüz lisenin ikinci senesindeyken, yapılışının beş yüzüncü yıldönümü vesîlesiyle birlikte tertiplediğimiz “Mîmar Sinan ve Süleymânîye” gününde, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver Beyefendi'yi tanıdım. Aynı senenin karlı, soğuk bir aralık gününde, müdîremiz Fâika Onat, fizik hocam Bedîa Hanım ve Nermin Hanımla birlikte, İstanbul Üniversitesi, Tıp Târîhi Enstitüsü'ne giderek Süheyl Ünver hocayı atölyesinde ziyâret etmiştik. Hiç unutmam, âdeta felekten çalınan bu günün nihâyetinde evimin yolunu bulmakta zorlanmıştım. Fakat o târihlerde bu ziyâretin, beni, ilerde hayâtımı bezeyecek bir yola açılan kapı eşiğine bırakıverdiğini nereden bilebilirdim!

İstanbul Kız Lisesi'nden mezun olduğum 1958 yılı, Kasım ayının ilk günü, Nermin hocamız ile birlikte Rumelihisarı Kabristanı'na giderek Yahyâ Kemal Beyatlı'nın cenâzesine katılmıştık. Oradan da İstanbul Fetih Cemiyeti'ne gitmiş, lise edebiyat kitaplarımızın yazarı, aynı zamanda Yahyâ Kemal'in yakın dostu Nihad Sâmi Banarlı'yı ziyâret etmiştik. Nihad Sâmi Bey emekli olduktan sonra çalışmalarını, bu cemiyetin müdürü olarak sürdürüyordu. Daha sonra Yahyâ Kemal Müzesi'nin kuruluşu sırasında Nihad Sâmi Bey ile birlikte çalışmak ve sohbetlerini dinlemek fırsatı bulmuştum. Aynı zamanda Nihad Sâmi Hoca'nın talebesi ve daha sonra asistanı olan kadim dostum Aysel Yüksel'i de, bu mübârek çatı altında tanımıştım. Nihâyet bu dost muhit içinde, kaderimin lutufkâr yüzü bana, hayâtımın en

büyük nîmeti ve şansı olan, müstesnâ şahsiyet Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin kapısını çalmak ve açık bulduğum bu kapıdan içeri girmek imkânını bahşetti. Evet, ezelde yazılmış kaderimin, birbirinden güzel sürprizleriyle karşılaşmama vesîle olan, sevgili Nermin Hocam, daha nice gençlerin yollarında yoldaş, hayatlarında rehber olmuştur. Hizmeti, nâfile ibâdet bilen ve koşar adımlarla yürüyerek, gençleri de arkasından koşturan, tükenmeyeceğini sandığımız bir enerjiye sâhip, bu yorulmak bilmeyen fedakâr insan, hayâtı boyunca iyi bir hoca, çilekeş bir anne ve mutlu bir büyükanne oldu. Talebelerini evlâtlarından ayırmadan seven ve kollayan hocamız, gençlere vatan sevgisini aşlamak için, yılmadan, yorulmadan uğraştı durdu.

Vefâtından bir sene önce aralık ayında, Kubbealtı Vakfı'nın Ankara'da tertiplediği, "Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klasığı-miz, Yahyâ Kemal Sempozyumu'nda, Yahyâ Kemal'in Türkçesini, parlak hâfızası ve engin bilgisi ile anlatan Nermin Hoca, vücûdunun zorlanmasına rağmen, gönlündeki aşk ve heyecan seli ile dinleyenleri mestedererek büyülemişti. Hiçbir zaman yaşlılığı yakıştıramadığımız Nermin Hocayı, zinde ve genç tutan sır, hamurundaki muhabbet ve fedâkarlığı, Allah aşkı ve vatan sevgisi ile mayalamış olmasıydı. Fakat gel gör ki, bu âlemde ölümsüz olan sâdece Yaradan'dı. Şüphesiz bütün yaratılmışların bir gün mutlaka bu dünyâya vedâ etmesi, mukadderdi. Nitekim biz de 1997 senesinde, sonbaharın Nermin Hoca için sakladığı güneşli bir kasım günü, hocamızı aslî vatanına uğurladık. Böylece 80 yaşına kadar, yapmış olduğu hizmetleri milletine armağan ederek, bizlere vedâ eden hocam için, son görevimizi yerine getirmiş olduk. Onu her zaman minnet ve şükranla anacak pek çok talebesi, sevenleri, dostları, arkasından duâ ettiler.

Ruhun şâdolsun, yerinde rahat yat aziz hocam! 🕌

Çağımızda İslam Düşüncesinin Sorunları-2¹

Prof. Dr. Ethem Rûhi Fırlalı

Şu ana kadar, İslâm mesajının aslî ve öz yapısı içinde yeniden tanınması ve tanıtılması için, bu dînin esaslarının çok iyi bilinmesi gerektiğine işâret etmeye çalıştık. Bir de onun “evrensel” ve “değişmez” olan yanı ile târihî, mahallî ve değişebilir olan yanlarının ya da “sâbit din” ile “dinamik şerîat”ın² Kur’ân’ın târihî bütünlüğü içinde yeniden okunup değerlendirilmesi ve bunu yaparken de târih tenkitçiliği usûllerine hassâsiyetle riâyet edilmesi şarttır.

Şüphesiz bâzı istisnâları bulunmakla berâber sanki bir genel kuralmışçasına şu husus zikredilebilir: Muâmelât yâni dünya işi olarak mütâlâa edilen yapıp-etmeler, hakkında nass bulunanlar da dâhil, tamâmı ictihâdî’dir. Bunlarla ilgili hususlarda, içinde bulunulan şartlara göre gerekli düzenleme ve uygulamalarda bulunma yetki ve sorumluluğu Devlet’e âittir. Başka bir deyişle, nass’larla yâni Allah’ın ya da Hz. Peygamber’in emri ile bildirilen muâmelât hükümleri, îman ve ibâdetle ilgili olanları hâriç, örf ve âdetlerin değişmesi ile değişebilir.

Esâsen Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “... Sizden her biriniz için bir yol (şir’aten) ve bir yöntem (minhâcen) belirledik...” [5. Maide, 48].

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Din Bilimleri Enstitüsü “Bahar Yarıyılı Konferansları” 21 Nisan 2011, İzmir-D.E.Ü. Sabancı Kültür Merkezi. **Yazının ilk bölümü bir önceki sayımızdadır**

² İ. Güler, *Sâbit Din Dinamik Şerîat*, Ankara: Ankara Okulu Yay. 2002. S. 99-37

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu âyeti şöyle yorumlar: *Şir'a*, zaman, mekân ve şartların değişmesiyle değişebilen *fürû'-i din*; *minhâc* da değişmeyen, açık ve sonsuza dek kalıcı olan *usûl-i dîn*'dir. Yâni her milletin mensup olduğu peygambere indirilen ahkâm-ı mahsûsa/özel hükümler (*muâmelât*) birer *şir'a*; Allah'a, peygambere, âhirete îmân gibi dinlerin hepsinin ortak ve bir oldukları usûl de *minhâc* 'dır. Buna göre 'ed-din'in evrenselliği/târih-üstü oluşu *Kur'ân-ı Kerîm*'de çok açık bir biçimde ortaya konmuştur: "*Allah, Nûh'a emrettiği, sana da vahyettiğimiz, ayrıca İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğimiz dîni, sizin için de din kıldı. O dîni dosdoğru uygulayın, o konuda asla ayrılığa düşmeyin. Senin dâvet ettiğin bu din/tevhid inancı müşriklere ağır geldi. Oysa Allah dilediğini/ hidâyet yolunu tercih edeni bu din için seçer ve kendisine yönelenleri doğru yola ulaştırır.*" [42. Şûrâ, 13]. Nitekim meşhur târihçi ve müfessir Taberî de bu âyetin açıklamasını yaparken Katade'den naklen, *Tevrat*, *İncil* ve *Kur'ân*'ın kendi şerâatları bulunduğunu, ama '*dîn*'in, tevhîd ve Allah'ı birleme anlamında, bütün peygamberler tarafından getirilmiş bir ve aynı din olduğunu söyler.³

Esâsen bu âyetle Allah, her peygambere farklı biçimler içinde bildirilen kânun/kânun yapma ve yol/yordam anlamında "*ş e r e ' a / ş i r ' a*" ile bütün peygamberler için aynı ve târih boyunca hiç değişmemiş olan Allah'ı birleme/tevhîd anlamındaki "*e d – d î n*" arasında kesin bir ayırım yapmış olmaktadır. Buna göre "*dîn*" tek, "*şerî'at*"lar ise muhtelif ve çoktur. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, dînin birliği ve şerî'atların farklılığı konusunda, *e'l-Âlim ve'l-Müte'allim* adlı eserinde bu meseleleri çok güzel

³ Krş. N. Calder- M.B. Hooker, "Shariah", *EI*², IX, 321(CD-ROM Edition).

açıklığa kavuşturur.⁴

⁴ “Bilmiyor musun ki, Allah’ın resûlleri –Allah hepsine salât ve selâm eylesin- muhtelif dinlere mensup değillerdi. Hiçbiri kendi kavmine, kendisinden önce gelmiş olan resûlün dînini terketmeyi emretmemiştir. Çünkü peygamberlerin dîni birdir. Buna mukâbil her resûl kendi şeriatına dâvet ediyor, kendinden önceki resûlün şeriatına uymaktan nehyediyordu; zîra resûllerin şeriatları çok muhtelifdir. Bundan dolayı, Allah, *Kur’ân-ı Kerîm*’de “Sizin her biriniz için bir şeriat, bir yol tâyin ettik. Eğer Allah dileseydi sizi bir tek ümmet yapardı” (5.Mâide,48) buyurmuştur. Allah, bütün peygamberlere tevhid demek olan dînin ikâmesini, dinlerini tek bir din kıldığı için de ayrılmamalarını emretmiştir. “O, size, dinden Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğimizi; dîni doğru tutun ve ondan ayrılığa düşmeyin diye, kânun yaptı.” (42.Şûrâ,13). “Senden evvel hiçbir peygamber göndermedik ki, ona, ‘Ben’den başka hiçbir ilâh yoktur, ancak Bana ibâdet edin’, diye vahyetmiş olmayalım” (21.Enbiyâ,15), “Allah’ın yarattığı değiştirilmez, en doğru din budur” (30.Rum,30). Yâni Allah’ın dîni değiştirilemez. Nitekim din, tebdil, tahvil ve tağyir edilmemiştir. Şeriatler ise tebdil ve tağyir edilmiştir. Zîra birtakım şeyler bâzı insanlar için helâl iken, Allah onları diğer insanlara haram kılmıştır. Birçok emir vardır ki, Allah onların yapılmasını bir kısım insanlara emrettiği halde diğer insanları, onları işlemekten nehyetmiştir. O halde, şeriatler çok ve muhtelifdir. Şerâitler, farz kılınan şeylerdir. Eğer Allah’ın bütün emrettiklerini yapmak ve bütün nehyettiklerinden kaçınmak din olsa idi; bu durumda Allah’ın emrettiklerinden herhangi birini terkeden yâhut nehyettiklerinden herhangi bir şeyi işleyen kimse, Allah’ın dînini terketmiş ve kâfir olmuş olurdu. Bu durumda kâfir olan kimsenin de müslümanlarla kendi arasında cereyan eden nikâhlanma, mîras, cenâzesinin peşinden gitmek, kestiklerini yemek ve benzeri hususlar ortadan kalkmış olurdu. Oysaki Allah, mü’minler arasında can ve mallarının korunup haram kılınmasının sebebi olan îman dolayısıyla bu hususları farz kılmıştır. Allah, mü’minlere farz olan şeyleri, onların dîni kabul etmelerinden sonra emretmiştir: “İman eden kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar.” (14.İbrâhim,31) “Ey îman edenler, size kısas farz kılındı...” (2.Bakara,178), “Ey îman edenler, Allah’ı çok anın...” (33.Ahzab,41) âyetleri ve benzerleri bu hususu belirtmektedir. Eğer farz kılınan şeyler bizâtîhi îman olsaydı, Allah o amelleri işleyinceye kadar kullarını mü’min olarak isimlendirmezdi. Oysa ki Allah, îman ve ameli ayırmıştır. “İman eden ve sâlih ameller işleyenler...” (103.Asr,2vd.), “Hayır, kim muhsin olarak îmânıyla bütün varlığını Allah’a teslim ederse...” (2.Bakara,112), “Kim de mü’min- olarak âhireti diler ve onun için çalışırsa...” (17.İsrâ,19) âyetlerinde îmanın amel olmadığı tesbit edilmiştir. O halde mü’minler, îmanlarından dolayı namaz kılar, oruç tutar, zekât verir, hacceder ve Allah’ı zikrederler. Yoksa namaz, zekât, oruç ve haccetmekten dolayı îman etmiş olmazlar. Bu onların îman ettikten sonra amel işleme durumlarını ortaya koyar...

Başka bir ifâdeyle İslâm mesajının özünün ne olduğu meselesine son derece titiz ve özenli bir biçimde ve yepyeni bir bakış açısı ile ve cesâretle eğilinmesi ve yeniden keşfedilmesi; en önemlisi de bugüne kadar *Kur'ân-ı Kerîm*'in müslümanlar tarafından hayâta geçirilme yolu ve yöntemlerinin tenkitçi bir gözle; cesâret ve açıklıkla ortaya konması ve gerektiğinde “tabu”ların yıkılması, ezberlerin bozulması, en azından ciddî biçimde sarsılması gerekir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk inen âyetleri ve sûreleri, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, Mekke toplumunun hayâtî meselelerinin şirk (puta tapma), fakirlerin sömürülmesi, ticârî ve toplumsal ahlâksızlık ve topluma karşı sorumsuz davranışlar olduğunu apaçık bir biçimde gösterir. O kadar ki, İslâm'ın beş temel şartı bile sosyal adâlete ve insanların eşitliğine, sorumluluk bilincine/takvâya, îmana, ahlâka ve bilgiye dayalı model bir toplum kurmayı hedeflediğinin özetidir.⁵ Onun bu talebi, esas îtibâriyle, Hz. Peygamber'in önderliğinde ve otoritesi altında yirmi üç yıl gibi kısa ve baş döndürücü bir hızla ve toplumdaki ihtiyaç ve gelişmelere paralel olarak ortaya konmaya çalışılmış ve birçok alanda da başarılı olunmuştur, denebilir.⁶

Bkz. *İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri: El-Âlim ve'l-Müte'allim*, çev. Mustafa Öz, İstanbul 1992, 12–13.

⁵ Krş. Fazlur Rahman, *İslâm ve Çağdaşlık (İslâm Eğitimi Târihinde Fikrî Bir Geleneğin Değişimi)*, çev. Alpaslan Açıkgenç-M.Hayri Kirbaşoğlu, Ankara: Fecr Yayınevi 1990; Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, çev. Cemal Aydın, İstanbul: Pınar Yay.1990; aynı yazar, *İslâm'ın Va'dettikleri*, çev. S. Akdemir, İstanbul: Pınar Yay.1984; aynı yazar, *Entegrizm*, çev. K.Bilgin Çileçöp, İstanbul 1995; E.R.Fıglalı, *Din ve Laiklik Üstüne Düşünceler*, 2001; aynı yazar, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir: İzmir İ.F.V.Yay. 2008, 37 vd.

⁶ Krş. M.A. Shaban, *Islamic History: A New Interpretation, I*, Cambridge 1971, s.15. Ayr. krş. Hamid Dabaşı, *Peygamber'in Gelişinden Emevî İdâresine Kadar İslâm'da Otorite*, çev. Süleyman E. Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları 1995, 15 vd., 39 vd., 63 vd., 83 vd.

Hız. Peygamber'in Allah'ın Elçisi olarak görevini tamamladıktan sonra toplumun yönetimini üstlenen ilk dört halîfe, *Kur'ân*'ın temel ilkeleri çerçevesinde ferdin ve toplumun ihtiyacı olan meselelere cevap bulmakta kendilerini rahat hissetmişlerdir; çünkü onlar, Hız. Peygamber'in sâhip olduğu bütün vasıfları, en azından peygamberliği şahıslarında toplayamayacaklarını biliyorlardı.

Hal böyle olmasına rağmen maalesef çok erken dönemlerden itibaren ulemâ, yâni İslâm bilginleri, ilk dört halîfenin, özellikle Hız. Ömer'in zihniyet ve uygulamalarını bir kenara koyarak, şerîat'ın da sâbit ve evrensel olduğu, sâdece indirildiği 610–632 dönemini değil bütün zamanları kapsadığı yanlış kanâatine ulaşmışlardır. Meselâ bu türlü düşünenlere göre, *Kur'ân*'daki kavramlar, İslâm öncesi dönemde belli bir evrim sürecinden geçerek mevcut hâlini almış ve vahiy içerisinde kullanıldıktan sonra bu gelişimini sürdürecektir kavramlar değil; Tanrı'nın indindeki mutlak hakîkati temsil eden kavramlardır. Bu yüzden de sonsuza kadar geçerli ve değişmezdir.⁷

Daha baştan itibaren İslâm'da iman ve ibâdet hükümleri dışındaki muâmelât ile ilgili şerîat hükümlerinin her zaman değişime açık ictihâdî konular olduğu husûsu, konunun aklı selîm sâhibi uzmanları tarafından sürekli yazılmış çizilmiştir. Buna rağmen, yöneticiler tarafından, akılcı İmam Mâturidî ve Mu'tezile mezhebinin anlayışı ve görüşü yerine "statükocu" ve insanı "edilgen" kılan Eş'arî öğretisinin Allah ve insan görüşü egemen kılınca, dînin yatay boyutunu oluşturan muâmelât hükümlerinden ibâret "şerîat" da, maalesef, tıpkı "ed-dîn" gibi "değişmez"lik zırhına büründürülmüştür. Bununla da yetinilmemiş, Hız. Peygamber'in Sünneti ile sahâbenin ve ilk devir

⁷ Smith, "The Concept of Shari'a Among Some Mutakallimun", *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A.R.Gibb*, ed. George Makdisi, Leiden 1965, 586, 590'dan İ. Güler, *aynı eser*, 29–30.

ulemâsının sözleri ve görüşleri de “dokunulmazlık” sınırları içine alınarak tıpkı “şerîat” gibi “değişmez”lik imtiyâzına kavuşturulmuştur.

İslâm dünyâsının bu fevkalâde yanlış ve hatâlı anlayış ve uygulamanın bedelini ne kadar ağır bir biçimde ödediği ortadadır. Yanlıştan dönülmediği takdirde yine aynı bedeli, belki daha da ağır, acı ve acıklı bir biçimde ödemeye devam edeceği de görülmektedir.

§

Hâsılı özellikle mîlâdî 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar, hukuk, felsefe, kelâm/teoloji, târih, coğrafya ve edebiyat alanlarında çok sayıda farklı ve önemli düşünce okulları doğmuş; asıl ve çok önemli olarak da fen bilimleri, astronomi, tıp ve tabiat bilimleri alanında çok ciddî çalışmalar yapılmış ve yeniliklere imzâ atılmıştır. Başka bir ifâde ile o asırlarda İslâm dünyâsı akıl egemen bir düşüncenin aydınlığında yaşamış ve onurunu paylaşmıştır. Onun içindir ki, o dönem, İslâm düşüncesinin Altın Çağı olarak isimlendirilir.

İslâm düşüncesinin teşekkül döneminden sonra, İslâm dünyâsına, maalesef, yaşanan zamâna, mekâna, toplumsal yapı ve şartlara, hattâ o dîne mensup toplumların etnik, antropolojik, ekonomik, siyâsî ve coğrafi şartlarına göre değişen, değişebilen ve değişmesi son derece tabîi ve hattâ şart olan “şerîat”ın, sanki insanlığın müşterek değerleri ve ahlâkî “normlar” bakımından değişmez olan “ed-dîn” imişçesine çok katı ve kesin bir biçimde değişmez ve sâbit olduğunu ileri süren menfî bir zihniyet egemen olmuştur.

Siyâsî ve idârî hayâta egemen olan bu kötü zihniyet, sâdece Allah’ın bir müslüman için îmânının ilk şartı olarak belirlediği “aklı” değil, mantık dışı bir tutumla “zamânî”, yâni “târîhi” de nerede ise bir soğutucuya atıp orada donmaya terketmiştir. Ayrıca bu zavallı “kafa”, seleften bize intikal eden dînî metinlerin her türlü ihtiyâca

cevap vereceğini ve vermekte olduğunu iddia edebilecek derecede kalıplaşmış ve katılaştırmış kör bir taassuba ve cehâlete demir atmıştır. Aslında bu zihniyet mensupları, yâni “nass”ların ve târihî mîrâsın kesinlikle değişmezliğine ve sonsuza kadar “yeterliliğine” inanmış olan “ulemâ” ve “siyâsî yapı” ittifâkı, sırtlarını, meşhur “*mevrid-i nasda ictihâda mesâğ yoktur*” hükmüne dayayarak Allah’ın kutsallığını değil, kendi kutsallıklarını koruma altına almak istemişler ve almışlardır da.

Acaba bugün, İslâm düşüncesinin Altın Çağı’nı ihyâ edebilmek adına, cesurca bir adım atılarak ilk ve sonraki nesillerin zengin târihî mîrâsı da değerlendirilerek *Kur’ân*’ın özüne giden ana yola çıkılmaz mı?

Bana göre yapılabilir, yapılmalıdır da... Ama bunun için öncelikle ve önemle, *Kur’ân*’ın asla yer vermemesine rağmen, teşekkül döneminden sonra insanı ve insanları da “mutlak ve gerçek ilim otoritesi”⁸ olarak kabul eden ve târihî mîrâsın değişmezliğini bir “din” hâline getirmiş olan mevcut ve maalesef yaygın zihniyete karşı amansız bir savaş açılmalı; çetin ve sürekli bir fikrî mücadeleye, bilgi savaşına girişilmelidir.

Oysa biliyoruz ki, İslâm düşüncesinin temeli, bilimsel düşünce, araştırma, sorma ve sorgulamadır. İşte atalarını körü körüne taklit eden, olayların ve olguların sebep-sonuç ilişkilerine îtibar etmeyen ve zanna göre hüküm veren, bilmediği şeyin ardına düşen ve aklın reddedeceği benzeri olumsuz davranışları benimseyenler, akıllarını kullanarak sormayı, sorgulamayı ve araştırmayı bırakıp yerine geleneğe sarılmışlardır. Netîcede de düşüncenin dondurulması, taklid, gözlem yerine tasavvur, dar görüşlülük ve dînin yöneticiler eliyle siyâsallaştırılması doğal hâle sokulmuştur.

⁸ Bkz. Hüseyin Atay, *Kur’ân’a Göre Araştırmalar*. IV, Ankara: Semih Ofset 1995, 84–104.

Öncelikle bu *Kur'ân* dışı zihniyete karşı çok kapsamlı ve dikkatli bir mücâdeleye girilmelidir.

Girişilecek bu mücâdelenin ilk adımı da, bütün dinlerin merkezini oluşturan Tanrı ile ona muhâtap olan insanın İslâm'daki yerlerinin akılcı bir yaklaşımla ve isâbetli bir biçimde tespit edilmesi ve tezâhürlerinin çok iyi görülüp gösterilmesi ile atılmalıdır. Çünkü dinlerin iyi okunup “doğru” anlaşılması ve anlatılabilmesi, o dînin Tanrı-insan-evren tasavvuru ile doğrudan ilgilidir.

Şu anda ülkemiz müslümanları dâhil dünya müslümanlarının çok büyük bir çoğunluğunun Allah tasavvuru, Eş'arî kelâmının belirlediği ölçüler çerçevesinde Allah'ı “Mutlak Güç ve Kudret” ile aynîleştiren ve dolayısıyla O'nu bu yolla tenzih eden bir anlayıştır. Kendilerini “amelde Hanefî, îtikadda Mâturîdî” olarak kabul eden Türk insanının Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden bu yana bu anlayışı bugün de ısrarla sürdürmeleri, doğrusu “ironik” bir durumdur.⁹

Ontik olarak Allah'ın mutlak güç ve kudret sâhibi olması son derece doğrudur, mantıkîdir ve kesindir. Ancak Eş'arî kelâmı ve onu kullanan siyâset, Allah ile insan arasındaki ilişkiyi yeryüzü egemenliğinde insana atfedilen “halîfe” metaforuna yükleyerek “ilâhî güç” ile “siyâsî güç” arasında kopmaz bir ilişkinin varlığını kullanma hatâsına düşmüştür.

⁹ Süleyman Uludağ, “Osmanlı ulemâsının eserlerini, şerhlerini ve hâşiyelerini medreselerde çağlar boyu okutmuş olduğu müelliflerden hiçbiri Mâturîdî mezhebinden değildir... Osmanlı uleması ismen Maturidîdir, ama aslında ve hakîkatte Eş'arîdir...” dedikten sonra Osmanlının Eş'arî oluşunu da şöyle açıklar: “İlk defa medreseleri kurmuş olan Nizamulmülk'ün Eş'arî olması, yaptığı ve açtığı “Nizâmiye Medreseleri'nde Eş'arî âlimlerini görevlendirmesi [Rektörlüğüne Gazzâlî atanmıştı. İ.G.] bu geleneğin Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu Selçuklu medreselerinde de aynen devam etmesi, Osmanlı medreselerinin ve ulemâsının bu ilim ve eğitim geleneğinin dışına çıkamamasında etkili olmuştur.” *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, İst.1980, 23, 34'ten İ. Güler, *aynı eser*, 26, 27.

Nitekim bunun ilk çirkin örneğini, Emevî Devleti'nin ilk sultânı Muâviye b. Ebî Sufyan, önce Hz. Ali'ye hemen sonra da Hâricîlere ve diğer müslümanlara karşı sergilediği adâletten uzak, haksız ve zulüm dolu icrâatını, fütursuzca "Allah'ın kaderi" olarak O'na yüklemekle ortaya koymuştur. Artık o, "Allah'ın Halîfesi" sıfatıyla girdiği her keyfî icrâatını, "Allah'ın kaderi" olarak "hikmetinden sual edilemeyen Allah"a havâle etmekle, yâni ilişkideki Allah'ın fiillerinin sınırını ortadan kaldırmakla, kendine, yâni insana âit olması gereken sorumluluk ve yükümlülüğünden kurtulacağını sanmıştır.

Oysa biz biliyoruz ki, Mu'tezile ve Mâturîdî kelâmına göre Allah ile insan arasında tamâmen hür/özgür irâdeye dayanan, kuralları ve sınırları belli ahlâkî bir ilişki söz konusudur. Şüphesiz Allah, varlıksal olarak / ontik anlamda, mutlak güç ve kudret, mutlak ilim ve mutlak irâde sâhibidir; ama insanla ilişkisi kesinlikle sâdece güç ve kudrete değil, hikmet ve mârifete, sevgi ve merhamete, adâlet ve ahlâka, yâni *sünnetullah*'a, yâni son derece düzgün ve sağlam kurallar çerçevesinde işleyen Allah'ın koyduğu değişmez kânun ve kurallara dayanır.

O halde daha önce sorduğumuz soruyu burada yeniden sorabiliriz: Acaba bugün, cesurca bir adım atarak *Kur'ân*'ı inzal edildiği dönemin şartları çerçevesinde anlayamaz mıyız? Ve yine *Kur'ân* yeniden keşfedilerek içinde bulunduğumuz şartlara göre cesâretle ve serbestçe okunamaz ve yorumlanamaz mı?

Bana göre bunlar pekâlâ mümkün olabilir ve mutlaka da "mümkün" kılınmalıdır. Bildiğimiz gibi, İslâm târihinin sayfaları, maalesef, *Kur'ân*'ın engin, derin ve bir o kadar da parlak yüzünün önce Hâricîler, daha sonra sırasıyla Sünnîler ve Şîîler tarafından, ağırlıklı olarak kendi siyâsî ve zaman zaman da îtikâdî ihtirasları ya da dar kalıplara hasredilmiş kısır görüşleriyle nasıl dondurulduğunun,

karartıldığıнын, sığ, yetersiz, kaba, hoyrat ve itici hâle düşürüldüğünün sayısız örnekleri ile doludur.

Bu yetersizlik, sığlık ve kabalık, bugün, dinde aşırılıkla zirveye ulaşmıştır. Artık ibâdetle, günümüz teknolojisi ile yarışır, hattâ onu aşar bir şekilde “otomasyon” gerçek kılınmıştır. Şekle ve görünürlüğe dayalı dindarlık, her alanda egemendir. O kadar ki, Ömer Lütfi Mete’nin araştırmasının kapağına koyduğu “Aşksız, Zevksiz... Allahsız Müslümanlık” başlığı, günümüz Müslümanlığının durumunu anlatmaya yeter.

Hemen hemen her vesîle ile söylediklerimi, bir kere de burada tekrar etmek istiyorum.

Çağdaş bilimin çok büyük gelişme kaydettiği, ama bu bilimi kullanan ya da satın alma durumunda olan kitlelerin de ahlâksızlık, insafsızlık ve adâletsizliği akıl ve mantığın kabul edemeyeceği bir biçimde yaygınlaştırdıkları bir dönemde, yâni küreselleşme kısılcasına takılmış İslâm dünyasının içinde bulunduğu bu zavallı ve ezik durumdan kurtarılması; İslâm düşüncesinde bir yeniden doğuşun gerçekleştirilebilmesi için bütün gücümüzle uğraşmak hayâtî bir zarûrettir; ama aynı zamanda mutlak anlamda bir îman borcudur.

Gerçi ülkemizde yirminci yüzyılın son çeyreğinden bu yana, *Kur’ân*’ı anlama ve anlatma, İslâm düşüncesini yeniden okuma, inşâ etme ve benzeri konularda, yaşlı-genç akademisyenler tarafından çok önemli ve ümit verici çalışmalar yapılmış ve yapılmaktadır.

Ancak bu çalışmaların, ülkemizin resmî ya da gayriresmî mercîlerinde gönül hoşluğu ile kabul gördüğünü söyleyebilmek maalesef mümkün değildir.

Tam tersine bâzı kesimler, *Kur’ân*’ın yeniden okunması ve onun talep ettiği model bir ahlâk ve bilgi toplumu esaslarının yeni-

den ortaya konması ve İslâm düşüncesinin küreselleşmenin tasallutundan kurtarılması; genelde itikâdın özelde de “Allah”ın “teslîmiyetçi” kadercilikten tenzîh edilmesi, aklanması; İslâm düşüncesine inanan herkesin “Allah’ın âyetleri” olarak bildirilen evrenin sırlarını çözmek için her alanda üretici ve yaratıcı olmaları gerektiğini savunan araştırmacılara, yapmakta oldukları çalışmalarının ya da tekliflerinin eğer varsa yanlışlıklarını gündeme getirip tartışacakları yerde, cehâletin ve “bedevî zihniyeti”nin tipik refleksi ile, “zındık”, “kâfir” ve en hafif olarak da “müsteşrik bozması” yaftası yapıştırmakta ve dolayısıyla bu genç insanların cesâretlerini kırmaya çalışmaktadırlar.

Meseleyi bu çerçevede gören ve bu sakîm zihniyeti sözde “din” adına baş tâcı edenler, aslında Nadim Mâcit’in¹⁰, İslâm dünyâsı, ekonomik, teknolojik ve politik alanda insânî bir model geliştirememiş olmasına rağmen, kendisinin mânen, ahlâken ve toplumsal olarak sağlıklı olduğunu tereddütsüz kabul etmekte ve bunu ısrarla savunmaktadır. Kendi kendini aldatmanın somut verisi olan bu durum, çağın en büyük yalanıdır, sözleriyle özetlenebilecek tespitine tıpatıp uygundurlar.

Maamafih bu hususlarda müslümanların bir kesimini kendi “din”lerine bağlamış ve tartışmasız aşılmaz îman ve ilim otoriteleri olarak kabul edilen “şeyh”ler, “hoca”lar, “efendi”ler ve “cemâat”leri şimdilik bir yana bırakalım; asıl üzerinde durulması gereken kurum, bana göre, ülkemizde din hizmetlerini resmen yürüten Diyânet İşleri Başkanlığı’dır. Bu kurumun merkez teşkilâtındaki birçok değerli ismin, yukarıdan beri sıralamaya çalıştığımız görüşlerin önemli bir bölümünü paylaştıklarını, yaptıkları çalışmalarından biliyoruz.

¹⁰ Nadim Mâcit, *Dünya Kurmak: Eylem ve Değişim –İslâm Dünyâsının Geleceği-*, Ankara: Berikan Yayınevi 2009², 521. Bu konuda ayrıca krş.: N. Mâcit, *Küresel Güç Politikaları: Türkiye ve İslâm*, Ankara: Sarkaç Yayınları 2011 (4.Bs.).

Eğer paylaşılan bu görüşler ve teklifler doğru, uygun ve yerinde ise, onlara cesâretle sâhip çıkılmalı, savunulmalı ve ülke çapında resmîleştirilmelidir. Bu işe, başta icrâcî bir kurum olduğu için Diyânet İşleri Başkanlığı ile ülkemiz ilâhiyat fakültelerindeki değişim ve gelişime kafa yorabilen, aklını kullanabilen ve “dîn”i ciddîye alabilme ferâset ve dirâyetine ulaşmış “aydın” araştırmacıların sâhip çıkmaları gerekir.

Bunun için de, İslâm düşüncesinin yüzünü karartan, akli ve bilgiye giden yolları kapatan zihniyetin terkedilerek çağdaş araştırma yöntemleriyle düşüncenin ihyâ ve inşâsına yönelinmesi; *Kurân*’ın kendi târihî bütünlüğü içinde okunması, anlaşılması ve anlatılması ile ilgili yaklaşım, özellikle sesli ve görüntülü yayın organlarında hemen her vesîle ile gündeme getirilmeli; konular kısmen “vülgarize” edilerek ülkemizin her köşesindeki câmilerde açıkça vatandaşlara öğretilmeli ve özellikle İmam-Hatip Liseleri müfredâtı ve ders kitapları, ilâhiyat fakülteleri ve ilgili araştırma kurumlarının desteği ile en kısa sürede bu anlayışa göre yenilenmelidir.

Bana göre, yapılan ve yaptığımız yanlışlardan dönülebilmesi ve “doğru dîn”in ikâme edilebilmesi için tutulacak en gerçekçi yol ve yöntem, akliselîm sâhibi kimselerin üzerinde çok büyük ölçüde ittifak ettikleri bu yaklaşım ve anlayışın mutlaka hayâta geçirilmesidir, vesselâm! 🕌

İslam Dünyâsında Felsefî Düşüncenin Yerleşmesinde İbni Sînâ

Prof. Dr. Fahrettin Olguner

İslâm medeniyeti, Akdeniz havzasında ortaya çıkmış medeniyetlerden biridir. Kavgaları da alış-verişleri de çoğunlukla bu çevrede cereyan etmiştir. Başlangıçta alışları, sonraları ise verişleri daha yoğun olmuştur. Alış döneminden sonra; referansların içe dönmesinde Uzlukoğlu Fârâbî ile İbni Sînâ, referansların odak noktası oldular. Buna sâdece bir örnek vereyim; Ebûhâmid Gazzâlî (vef.1111). Gazzâlî, mantık için Aristoteles’e gitmedi. İnsafsızca tenkit ettiği İbni Sînâ’nın mantığını intihal ile kendisine “ Mîyâru’l-İlim; İlmin Ölçüsü” yaptı!

Felsefe ve felsefî düşünce terimi, farklı dönemlerde, farklı mekânlarda, farklı mânâlar ve farklı sınırlar içerir. Sözü edilen çağlar içinde felsefe; insanın, vahiy dışındaki, bütün kazanç, veri ve birikimlerini içerir. Fizikten psikolojiye, astronomiden tıbbı, matematikten metafiziğe... bütün bilgi ve düşünce şekillerini içerir, hemen hepsi onun şemsiyesi altında toplanır. O dönem içinde bu geniş bilgi dâiresini, İslâm dünyâsı içinde, lâıykı ile temsil edenlerden ilk ikisi, hiç şüphesiz, Uzlukoğlu Fârâbî ile Ebûali İbni Sînâ’dır.

Burada bize yapılacak îtirâzın sinyallerini hisseder gibiyim: “Hem İslâm medeniyeti diyorsunuz, hem de medeniyetin eserlerini insana veriyor, onun ürünü gösteriyorsunuz!” denmektedir. Önce vâkıyı, sonra da kanaatimi söyleyeyim: İslâm sanatı, İslâm mîmârî-

si... ifâdelerinde kullanılan “İslâm” kelimesi dîni değil, din mensûbunu, yâni müslümanı işâret eder. Târihî süreç böyle gelişmişti. Söz gelimi Şehristanî, düşünce târihinin şahsiyetlerinden bahsederken sıra İslâmî döneme gelince İslâm düşünürlerini “İslâm Filozofları” başlığı altında verir. Biz de bu geleneğe uymaktayız. Ancak, bunu uygun bulmadığımızı da bildirelim. Çünkü bu ürünleri, insana âit gösteren daha uygun bir isim bulunabilir. Henüz bulunmamışsa bu, benim de içinde bulunduğum, ilim ve düşünce insanların tembelliği demektir. Ben de bu ayıptan hisseme düşeni alıyorum.

Ayrıca şunu özellikle belirtmek isterim ki, ilim ve felsefeyi, sebep ne olursa olsun, dînin ürünü göstermek, uygun değildir. Gerçi din, hemen her din, özellikle de İslâm, sosyal yön ve kuralları fazla olan bir dindir. Onun, insanı olgunluğa olduğu kadar, dünyâyı îmarâ yönelten tenbih ve telkinlerinin bulunduğunu, bunları sık sık tekrar ettiğini de biliyoruz. Fakat, burada bir husûsu özellikle belirtelim: Birine veya birilerine “öğren” tâlîmâtı vermekle ona, bilgi yollarını ve kurallarını tâlim etmek (kolundan tutup öğretmek), aynı şeyler değildir. Bütün bu “öğren” tâlîmâtına rağmen İslâm; bir dindir, ilim ve felsefe sistemi değildir. Koyduğu çeşitli kurallara rağmen, bir “sosyal sistem” de değildir. O, bir “îman ve ahlâk sistemi”dir. Onu bir sosyal sistem hâline sokmaya, onu bir “bilim ve felsefe mahzeni” olarak görmeye ve göstermeye çalışmak, hele hele onun mukaddes metinlerini, bilimsel bilginin kodları ve şifreleri olarak takdîme yeltenmek, dîne de ilme de yapılacak en büyük hakâret sayılır. İşte, bahse konu edindiğimiz zâtın; İbni Sînâ’nın (onun biraz uzakça olan hocası Uzlukoğlu Fârâbî’nin ve ekolün öteki mensuplarının en büyük iyilikleri şudur ki bu zevât; insan için vazgeçilmez, biri ötekine ircâ edilemez, biri ötekinin yerine ikâme edilemez olan üç sistemi; din-ilim ve felsefe sistemlerini, büyük bir titizlikle gözden geçirip her birinin yerlerini, sınırlarını, işlevlerini belirlemiş, her birini

vazgeçilmez bulunduklarını göstermiş, üstelik bunlarla ilgili bir takım uygulamaları da bizzat kendileri yapmış bulunmaktadır. Bize göre bu, onların en büyük fazîlet ve meziyetleri olmaktadır.

Biz tekrar bilimsel bilgi ve felsefî düşünce olayına dönelim. Aslında bilgi ve felsefî düşünce insanın, üstelik îman şartına da bağlı olmaksızın birçok insanın, doğal bir gücüdür. İnsan içinde âdeta bir “varlık hamlesi” olarak bulunan bu “kuvve”, harekete geçmek için birtakım iç ve dış şartlar arar. Bu şart ve imkânların serüvenini, bir nebze, İslam dünyasındaki olayların içinde seyrederim.

Bilindiği üzere İslâm, yaklaşık Mîlâdın 610 yılında, Arabistan’da doğdu. İlk muhâtapları da, tabîî olarak, Araplar oldu. Bu toplulukların üst seviyede denecek bir dil ve edebiyat birikimlerine mukâbil, ne bilim ve teknik, ne de felsefî bilgi ve tecrübeleri bulunuyordu. Hemen ilâve edelim ki bu “bulunmayış hâli”nin olumlu sonuçları olacaktı ve oldu da.

Siyâsî iktidârı eline alan Arap ırkı, çok kısa sürede devleti, imparatorluk seviyesine yükseltti.

Dil ve edebiyat dışında ciddî bir birikime sâhip bulunmadığını belirttiğimiz bu insanlar; din-ilim ve felsefe sistemleri hakkında oldukça tarafsız (nötr denebilecek) bir tavır sergilediler. Bu sistemler hakkında peşin (dogmatik) yargılara da sâhip bulunmadığından bu insanlar, bu üç sistemin aralarında çatışıp çarpışma potansiyeli ile yüklü bulunduğu husûsunda herhangi bir kuşku da duymamaktadırlar. Dolayısıyla, imparatorluk içinde her üç sisteme de eşit davrandılar, hepsini aynı şartlarla karşıladılar, hemen de aynı desteği verdiler. Yalnız devlet yetkilileri değil, halk da bunlara gereken mâlî-iktisâdî desteği veriyordu. Zâten fetihler de olanca hızı ile devam ediyordu. Destek sıkıntısı bulunmuyordu. Âdeta gizli bir sözleşme sürdürülüyordu. Siyâsî takıntılı bâzı olaylar dikkate alınmazsa, hu-

zur-sükûn ortamı, 13. Yüzyıl sonuna kadar hemen her yerde, 16. yüzyıl sonuna kadar da Osmanlı topraklarında sürdü. Bu arada Ebû-hâmid Gazzâlî'nin (vef. 1111) pozitif ilimlere ve felsefeye karşı, üstelik yersiz ve tekfirli çıkışı, büyük sarsıntılar ve kırılmalar yarattı.

Birkaç yüzyıl süren bu anlayışlı, saygılı, hür ve dinamik ortamda, hemen her alanda, o alanın zirve isimleri yetişti, kendi alanlarını ve branşlarını büyük bir yetkinlikle temsil ettiler. İbni Sînâ, bunların en şöhretli ve dirâyetli olanlarından biriydi. Hem bilimsel bilgide, hem de felsefede onun makâmı oldukça yüksektir.

Burada bir ön bilgi edinelim. Roma İmparatorluğu, Latin kökenli idi. Tabîî olarak İmparatorluk içinde Latince tedâvülde idi. Hz. İsâ, İmparatorluk sınırları içinde doğmuştu. Dili Âramca idi, tabîî İncil de. Ancak İmparatorluk içinde yayılıp gelişen Hristiyanlık dayanamadı ve Mîlâdın 400'lü yıllarında İncil, Katolik Kilise'nin oluru ve emriyle Latinceye çevrilip yayınlandı, yüzyıllarca böylece telaffuz edildi.

Arapların elinde oluşan imparatorluk içinde, tabîî olarak resmî dil Arapça idi. Güzel bir tecellî olarak İslâm'ın mukaddes kitabı Kur'ân-ı Kerim'in dili de Arapça idi. İlim ve felsefenin dilinin de böyle olması zarûrî idi ve öyle oldu. İlim ve düşünce adamları da bu dil üzerinden okuyup yazdı, muhâtapları ile bu dil üzerinden fikir alışverişinde (télécommunication'da) bulundu. Çünkü hem muhâtap bulmada, hem de muhâtap olmada sürat ve kolaylık sağlanıyordu.

İslâm öncesi dönemden gelen dil ve edebiyat birikiminin İslâmî dönem ilim ve düşünce sistemlerine yansımaları acaba olmuş muydu? Burada birkaç endîşeye, ya da yanlış değerlendirmeye temas etmek gerekir, sanırım. Başta bir dil içinde mukaddes metinlerin (özellikle Kur'ân-ı Kerim'i kastediyoruz) bulunması ile o dilin bütünü ile "kutsal" sayılması arasında; akla, îzâna, hattâ mânâyâ dayalı bir

bağ kurulamaz. Aksi takdirde o dilin önceki (burada Câhiliye Dönemi demek istiyoruz) kullanımlarını silmek, ya da açıklama dışına koymak gerekecektir ki iki hal de insan zihni açısından olduğu kadar, pratik açıdan da uygulanabilir bir hal değildir. Aksi takdirde de Ebûcehillerin, Ebûleheblerin... konuşmalarını “kudsiyet” çerçevesinin içine almak gereği ortaya çıkar. Ayrıca İslâm dönemi içinde Arapça yazan gayr-i müslimleri ya da İbni Râvendîlerin küfür kokan eserlerini de “kudsiyet” makâmına oturtmak zarûreti ortaya çıkar ki bunların hiçbirini kabul etmek mümkün değildir. Öyleyse “kudsiyet”i kendi çerçevesi dışına taşırmamak gerekir. Eğer, kutsiyeti her yere yayarsanız, gerçek “kudsî”yi koyacak yer bulamazsınız.

İslâm öncesinde mevcut üstün dil seviyesinin, sonraki ilim ve felsefe eserlerinin kökü ve etken faktörü olarak görülmesi de ilme, felsefî düşünceye ve vâkıya uymaz. Aksi takdirde dünyânın en nâdide, en orijinal eserlerinden biri olan “el-Cebr ve’l- Mukâbele; Cebir ve Denklemler” adlı kitabın ortaya konulması için yüzlerce yıl beklenmezdi. Çünkü “cebir” kelimesi de “mukâbele” kelimesi de eski dönemin dilinde sıkça kullanılan kelimelerdi. İslâm öncesi dönemde bulunan dil ile sonraki ilim ve felsefenin dilleri özdeş değildir. İlim ve felsefenin tanım ve terimlerinin tamâmında, İslâm dönemindeki ilim ve düşünce adamlarından her birinin emek ve zekâ payı bulunmaktadır.

Söz gelimi soru edâtı denilen “mâ” ile dişi (femineni) gösteren “hiye” zamiri eski Arapçada mevcuttu. Bunları yüzlerce kişi, binlerce defa kullandı. Bir ek daha koyalım. Bu iki kelime (daha doğrusu harf) de somut şeyleri gösteriyordu. Buradan soyuta; kavrama geçmek için filozof gerekiyordu, amma, henüz o yoktu. Sözü edilen iki kelimeyi birleştirerek “-mâhiyet” oluşturmak için yüzlerce yıl beklemek, filozofu bulmak gerekiyordu. Beklenen filozoflar, Kin-

dî'nin küçük denemeleri ardından Uzlukoğlu Fârâbî ve İbni Sînâ olarak dev cüsseleriyle boy gösterdiler ve her şeyi yerli yerine yerleştirdiler. Varlık felsefesinin belkemiğini oluşturan bu “mâhiyet” terimini onlar olgunluğuna ve sağlığına kavuşturuverdiler. Onlar sâyesinde dönemin Arapçası, ne çok ve ne güzel terimlere kavuştu. Farmakolojiden tıbbı, fizikten matematiğe hemen her bilim dalının ve özellikle de felsefenin terminolojisini, bu ilim ve felsefe adamları oluşturdu, bunların hepsinde Uzlukoğlu Fârâbî ile İbni Sînâ'nın emekleri çok, payları büyüktür. Bu yeni isim ve terimler yalnız İslâm topraklarına değil, Avrupa'ya ve dünyânın öteki yörelerine de uzandı.

Söz buraya gelmişken bir konuya daha temas edelim. Özellikle Türkiye’de zaman zaman ters rüzgârlar eser: “Bu dil (Türkçe demek isteniyor) ile ilim ve felsefe yapılamaz” deniyor. İddiadaki birlik çözümde ayrılıyor, bunlardan biri (A) dilin, öteki ise (B) dilin kullanılması gereğini ileri sürer. Her iki tezin hedefi, anadili (Türkçeyi), silmek. Biz bu konuda polemige girmek niyetinde değiliz. Felsefî yoldan meseleye ışık tutup geçeceğiz. Acaba gerçekten ilim ve felsefe dili şu ya da bu dil mi olmalıdır. Gerçekten Türkçe ile ilim yapılamaz mı? Târih süreci içinde ve Arapça üzerinde durumun nasıl olduğunu gösterdik, ilmi ve felsefeyi yapanın doğrudan dil değil ilim ve felsefe insanı olduğunu belirttik. Buna rağmen Türkçenin üzerinden “olmaz” diye tutturmanın arkasında başka şeyler olabileceği nasıl düşünülmez? Acaba gerçekten ilim ve felsefe dili ne demek?

Burada önce şunu soralım: Mağazaya giriyor ve “ bana 70 wattlık, 220 voltluk bir ampul ver” diyoruz satıcıya. Acaba bu terimlerden hangisi, hangi dilin ilim ve tekniğinin özel ifâdesidir ve ne kadar önce hazırlanıp teknik alandaki ilim insanının önüne konulmuştu? Biz sözü uzatmadan söyleyelim, burada teknik terim olarak kullanılan her iki kelime de o alanın ilmi ile uğraşan iki insanın özel-

kendi- isimleridir. Elektrikte laboratuvar çalışmaları yaparken iki ölçü birimi buluyorlar, bu da onların ismi ile terimleşiyor. Demek ki buluşu yapan dil değil, dili ve terimi oluşturan insandır.

Meseleyi biraz daha açalım. Daha doğrusu açılımı bir eski ustadan; İslâm dünyâsının ilk dil felsefesi üstadı Uzlukoğlu Fârâbî'den dinleyelim. Fârâbî şöyle diyor: İki türlü konuşma (nutuk) vardır. Bunlardan biri dış, öteki iç (nutuk) konuşmadır. Fârâbî'nin burada dış konuşma dediği konuşma; herkesin, her milletin kendi aralarında anlaşmak için yaptığı konuşma ve dildir. İşin tuhaf yanı şu ki çoğu kimse tarafından ilmin ve felsefenin kaynağı olarak görünen ve bilinen bu dildir.

Burada yanıltıcı olan şu ki bu dilin, zannedildiği gibi, yapıcı, yaratıcı, bilim ve felsefe oluşturuvcu bir yanı, etken bir yönü yoktur. Bu birinci basamak dilin çok önemli iki fonksiyonu (işlevi) bulunmaktadır. Bunlardan biri, biraz önce söylediğimiz, ferdler, topluluklar ve milletler arası haberleşmeyi, anlaşmayı (Batılıların kullandığı tâbir ile télécommunication'u) sağlamaktır. Dış denilen bu konuşmanın ikinci önemli fonksiyonu (işlevi) ise; bilgi, felsefe ve kültürün her alanında elde edilen verilerini muhâfaza altına alıp saklamak ve yeri gelince başkalarına, daha çok da yeni nesillere ulaştırmaktır. Her iki işlev de hem ferd, hem toplum için önemlidir. Ancak, önemli olmakla birlikte bunun, yapıcı-yaratıcı... etken bir yönü yoktur.

Fârâbî'nin açıklamasındaki ikinci konuşma (nutuk-dil), kendi tâbiri ile "iç konuşma- iç nutuk" olmaktadır. İşte, filozofumuzun gösterdiği yapıcı, yaratıcı konuşma, bu "iç konuşma"dır. Bu konuşma, insanı insan yapan, onu; yapıcı, yaratıcı kılan kuvve, "bu kuvve-bu güç"tür. Bu güç, konuşma –nutuk- olarak anılırsa da genel târifi içinde bu, "düşünce" dir. Bilgiyi, felsefeyi yaratan bu "kuvve"dir.

“Bilgi güçleri” ve “hareket ettirici-muharrik güçler” olarak iki büyük gruba ayırdığı insanın rûhî güçlerini İbni Sînâ, oldukça ayrıntılı ve günün ilmî kanaatlerine uygun tarzda tahlillerde bulunur. Özellikle sistematik tavırlar sergileyen mutasavvıf düşünürlerin fikir kaynağı, büyük ölçüde bu açıklamalardır. Bu yolda yürüyen mutasavvıf yazarların başında, Ebûhâmid Gazzâlî gelmektedir.

Dil konusunda sonuç olarak şunu söyleyeyim ki, önümüzdeki kitap hangi alana ve kime âit olursa olsun, ne tip orijinale sâhip bulunursa bulunsun (İbni Sînâ’nın kiler de dâhil diyelim isterseniz) onun ya da onların görevi bize mevcut bilgiyi aktarmaktır. Bu, insanı doğrudan keşfe, îcâda, ibdâ’ya... sevkmez, edemez. Aksi takdirde onu her okuyanın “mûcid-kâşif...” olması lazım gelirdi. Oysa iş, onun üzerinde düşünmek, ona sorular sormak ve cevaplar aramaktır. Felsefe yapmak da zâten budur. Bilinen, en iyi bilinen, en açık ve en kesin sonuç üzerinde zihni yeniden yormak, yorulmak.

Gerek kitap okurken, gerek laboratuvarında konumuz olan maddeyi incelerken, bu arada beynimizin içinde bir ışık çakar, rûhumuzun derinlerinde bir parıltı oluşur... İşte bu, çeşidi nasıl olursa olsun, gerçek anlamı ile “sezgidir- ilhamdır” ve bu, bir “sessiz konuşmadır bir iç konuşmadır”. İnsana yol gösteren, ufuk açan budur. Keşifler, îcatlar... böyle ortaya çıkar. Bu, dilin değil, iç konuşmanın işidir. Bu araştırma, düşünme ve incelemelerin sonunda, konunun ve verilerin gereği olarak, itmînâna varmış isek, bunun sonunda da kim ne der, başkası nasıl kabullenir... endişelerini değil, hakîkatin nasıl tecelli edeceğini düşünmek gerekir. İşte bu gereği yerine getirene ilim, fikir ve felsefe insanı denir. İşte bizim bildiğimiz, tanıdığımız İbni Sînâ, böyle olan bir ilim ve fikir insanı İbni Sînâ’dır. Onun bir cümlesini burada nakledelim. Kendi döneminde kendisi için söylenmiş bulunan “kâfir” sözü kendi kulağına ulaşmış olmalı ki

kendisi; “...bu asırda benim gibi birisi olacak ve o da, kâfir olacak, öyle mi? Öyleyse yemin ediyorum vallâhi bu dünyâda mümin-müslüman yoktur! “ demektedir.

Düzensiz bilgi, çöp yığınınına benzer. Onu düzene sokan “mantık sanatı” ya da “disiplini”dir. İslâm dünyâsında bu sanatın ustaları Uzlukoğlu Fârâbî ile İbni Sînâ’dır. Fakat, unutmamak gerekir ki mantık bize bilgi vermez, mevcut bilgimizi düzene sokar. Ne gariptir ki, 16. yüzyıl sonunda Osmanlı Medreselerinde felsefe ortadan kalkarken mantık medreselerin zorunlu temel dersi hâline geliyordu. Formel olarak bilginin mantık kurallarına uydurulması, sofist mantığını doğurur ve burada hakîkatin bulunması değil, eldekinin, dildekinin hakikat olarak gösterilmesi hedeflenir.

İşte bu hatâlara düşmemek için felsefenin tabanında (hem iç, hem dış; her iki mânâda) tecrübenin bulunması gerekir. Bu açıdan İbni Sînâ, İslâm dünyâsının nâdîde bir değeridir. O, insanın, hem eczâcılık ve tıp olarak fizik, fizyonomik ve biyolojik açıdan maddî dünyâsının, hem de psikolojik ve ruh dünyâsının derin tecrübesine sâhip bulunmaktadır, her iki alan içinde de onun tahlilleri oldukça derindir. Dolayısıyla de onun felsefesi, bizzat kendi tecrübe birikimlerinin üzerinden yükselmektedir. Bunun için de onun tezleri oldukça ciddîdir.

İnsanlık, büyük bir bütündür. Her kuşak ya da her çağ, önceden devraldığını bir adım öteye götürerek yeni kuşaklara, yeni çağlara hediye eder. Buna “târihî tecrübe” diyoruz. Târihî tecrübeden faydalanmamak insan için, topluluklar için imkân dışıdır. Bilim ve felsefe alanında tecrübeyi yapanın kendi şahsı ve meşrebi değil, tecrübenin kendisi önemlidir. Ondandır mutlaka faydalanılır.

İbni Sînâ bu tecrübeden faydalananların başında gelir. Tecrübeden sonrası, tecrübeyi yapanın kendi şahsiyetine bağlıdır. İbnisî-

nâ kendisi şöyle der: “18 yaşıma geldiğimde okumak, başkasından öğrenmek ihtiyâcım kalmamıştı” demektedir. Bu tecrübe devresi, arının çiçek özü toplama devresidir. Amma, asıl iş bundan sonraki devrenin işi, bal yapma işidir. Bu ikinci devre, her zaman ortaya çıkmaz ve bu devre ortaya çıkmıyorsa artık orada, o cemiyette yeni şeyler yok demektir, o kovanlarda artık üretim olmuyor, olamıyor demektir. İşte geçmişten olabildiğince yararlanan İbni Sînâ, ikinci merhaleyi de kendine uygun tarzda ve lâıyık ile tamamlamıştır.

Hayat, adı üstünde canlı ve dinamiktir. Bizler hissetsek de hissetmesek de değişimler anbean devam etmektedir. Dolayısıyla da hemen hiçbir bilginin, hiçbir düşünürün bilgi, düşünce ve yargıları asırlarca ve yüzde yüz taklit edilir değildir. Buna, bahse konu edindiğimiz düşünürümüz; İbni Sînâ da dâhildir. Gerçi “onun ve büyük ustası Uzlukoğlu Fârâbî’nin fikirlerinin dîne karşı olduğu ve kendilerinin kâfir bulunduğu” şeklindeki açıklamalar doğru değildir ve tamâmen onlara iftirâdır. Bununla birlikte, İbni Sînâ’nın da fizikten metafiziğe, matematikten tıbbı, farmakolojiden psikolojiye... Söylediklerinin büyük bölümü yeniden ve yeniden ele alınarak işlenip incelenmelidir. Teyit ya da tashih edilmelidir. Süreç böyle yürür. Bu halde de o, büyük çok büyük bir ilim ve düşünce insanı olarak varlığını korur, korumaktadır da.

Bize hemen şu îtiraz yöneltilecek ve denecektir ki; madem fikirlerine tam itmînânla îtimat edemeyeceğiz, öyleyse onun ya da başkalarının fikirleri üzerinde tekrar tekrar durarak vakit kaybetmenin mânâsı ne ola? Bâzı açıklamalar verelim: Efendim! Târihî bilgi ve düşünceler üzerine eğilmek, onları öğrenmek, yanlışlarını düzeltmek, eksiklerini tamamlamak... İnsanın bilgi dünyâsını, hattâ bütünü ile ruh dünyâsını geliştirip genişletir. Bu tıpkı toprak içindeki bitkilerin üzerine yağın yağmur, esen rüzgâr ve yakan güneşe benzer.

Bunlarsız bitkinin oluşumu nasıl mümkün olmazsa bu fırtınalar olmaksızın da insanın bilgi ve ruh dünyâsının gelişimi olmaz, olamaz.

Çünkü insanın varlık kategorisi budur, böyledir. İnsan boşluk ve yokluk üzerinde düşünemez, yorum ve değişikliklerde bulunamaz. Zâten mutlak yokluk da yoktur ki üzerinde tasarruf ve değişimlerde bulunulmuş olsun. Öyleyse düşünce varlık üzerine eğilir, onun üzerinde durur, onun eksikliğini giderir, yanlışını düzeltir... Böylece ruh dünyâsı genişler, bilgisi artar, tasarruf imkânları çoğalır. Dikkat edilirse teknik gelişmelerde bunun canlı örnekleri çok açık görülür. Söz gelimi yıllar önce çıkan otomobil lastikleri içli-dışlı çift olarak yapılmıştı, yıllarca da kullanıldı. Onun üzerine eğilen düşünce, bunun tekli olmasının da mümkün olacağına, hattâ bunun daha sağlıklı olacağına karar verdi ve gerçekleştirdi. Buna benzer örnekler yüzlerce vardır. İşte insanın varlık kategorisi ve işleyiş tarzı! Hayâtın bütün alanlarında olan budur.

İşte İbni Sînâ budur, böyle okunur, böyle değerlendirilir!

Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın Siyâsî Görüşleri

Prof. Dr. Abdullah Uçman

Yenileşme dönemi Türk edebiyâtının önde gelen iki ismi Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa, Tanzîmat'tan sonra Fransız edebiyâtı etkisi altında oluşan yeni Türk edebiyâtının Şinâsî'den sonra akla gelen en önemli şahsiyetleridir.

Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa, edebiyatçı kimlikleriyle berâber, aynı zamanda yaşadıkları devrin aydın sorumluluğuna sâhip entelektüel birer şahsiyeti olarak memleketin içine düştüğü kötü gidişâtı değiştirmek üzere siyâsî bir mücâdeleye de girerler. Osmanlı ülkesine, ileri batı ülkelerindekine benzer parlamenter bir rejim getirmek amacıyla 1865 yılında kurulan gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti¹ içinde fiilen yer alan Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa, siyâsî ve fikrî mücâdeleleri uğrunda vatani terkedip Avrupa'ya kaçar ve Londra'da cemiyetin yayın organı olarak Haziran 1868'den itibaren *Hürriyet* gazetesini yayımlamaya başlarlar. Ancak Ziyâ Paşa ile Nâmık Kemal'in bu birlikteliği, Nâmık Kemal'in İstanbul'a geri dönmek üzere Londra'dan ayrıldığı Eylül 1869'a, yâni gazetenin 63. sayısına kadar devam eder.

Tanzîmat'tan sonraki Yenileşme dönemi Türk edebiyâtında "ideolojiye dayalı" edebiyat dendiği zaman, öncelikle Nâmık Kemal'in adı hatırlanır. Nâmık Kemal'in, özellikle 1862 yılında Şinâsî'yi tanımasından sonra, hayâtında yepyeni bir sayfa açılır. Şinâsî'yi tanımadan

¹ Kemal Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. XXXIII, İstanbul 2013, s. 430-433.

önce daha çok Encümen-i Şuarâ² topluluğuna mensup şâirlerin etkisi altında klasik tarzda manzûmeler yazan Nâmık Kemal, bundan böyle artık bir dâvânın adamı olacak ve bu doğrultuda kaleme alacağı eserlerinde siyâsal ve sosyal meseleleri ön plana çıkaracaktır.

Türk târihinde vatan, millet, hürriyet, fedakârlık ve kahramanlık gibi konulardan bilinçli olarak ilk defa söz eden ve bu uğurda gerektiğinde hayâtını ortaya koyan Nâmık Kemal, bu yönüyle millî bir kahraman kabul edilmiştir.

Tanzîmat Fermânı'nın îlânından sonraki süreçte, memlekette askerî, siyâsî, sosyal ve iktisâdî hemen her alanda görülen çözümlüş ve çöküntüyü önlemek üzere Osmanlı Devleti'ne medenî batılı devlet modellerine göre yeni bir şekil vermek isteyen bu büyük idealist, aynı zamanda, yaşadığı devrin gerçek aydınlarından biridir. Hayâtı boyunca yazdıkları ve yaptıkları ile sâdece entelektüel zümre üzerinde değil, halk kitlesi üzerinde de etkili olan Nâmık Kemal, Türk edebiyâtında fikre ve aksiyona bağlı edebiyat anlayışının da temsilcisi durumundadır.

Ortaya koyduğu eserleri ile hareket tarzı bakımından, Tanzîmat sonrası yıllarında yetişen diğer Türk aydınları gibi o da, gelenek ve yenilik arasında iki yönlü bir kültür ve dünya görüşüne sâhiptir. Devrin diğer fikir adamları gibi aslında onun da bütün arzusu, millî kimlikten uzaklaşmadan batılılaşmaktır. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup diğer arkadaşlarıyla berâber Nâmık Kemal'e göre bunun için yegâne çıkış yolu, millet hâkimiyetine dayalı ve milletin temsilcilerinden oluşacak bir parlamentonun kurulmasıdır.

² M. Kayahan Özgül, *XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ*, Ankara 2012.

Nâmık Kemal'in, Tanzîmat'tan sonraki Türk edebiyâtının yeni-leşmesinde olduğu kadar devrin fikir ortamının oluşmasında da önemli bir payı vardır. Bunun için onun fikir hayâtını, siyâsî ve sosyal görüşleri bakımından iki yönüyle ele almak gerekir.

Nâmık Kemal'in siyâsî ve sosyal anlamda ilk defa gündeme getirdiği ve tartıştığı konuların başında, devletin yönetim tarzı ile Osmanlıcılık ve İttihâd-ı İslâm ideolojisi gelir.

XIX. yüzyılda batılı devletlerin "Hasta adam" dedikleri Osmanlı Devleti'ni kurtarmak üzere devrin diğer aydınları gibi Nâmık Kemal de kafa yorar ve hayâtı boyunca, "Bu devlet ve bu millet içine düştüğü bu felâketten nasıl kurtarılabilir?" sorusuna cevap arar.

Aslında, başından beri aralarında Nâmık Kemal'in de yer aldığı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kuruluşunda da böyle bir düşünce mevcuttur. Nâmık Kemal de, devlet yönetimi konusunda, cemiyet mensûbu diğer arkadaşları gibi devamlı olarak "meşveret" fikrini, yâni batı demokrasilerinden biraz farklı da olsa, meşrûtiyeti savunmuştur. Onun bu konuda, öteden beri üzerinde en çok durulan yazılarının başında Londra'da *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan "el-hakku ya'lû velâ yu'lâ aleyh"³, "Ve şâvirhüm fi'l-emr"⁴, "İnnallâhe ye'murü bi'l-adli ve'l-ihsân"⁵ adlarını taşıyan ve *Kur'ân-ı Kerîm*'deki çeşitli âyetlerden alınan makâleleri gelir. Bunları, yine aynı mesele etrâfında kaleme aldığı "Usûl-i Meşveret Hakkında Mektuplar" (I-VIII)⁶ ile "Bârîka-i Hakikat Müsâdeme-i Efkârdan Çıkar"⁷ adlı diğer yazıları tâkip eder.

³ *Hürriyet*, nr. 1-2, 29 Haziran 1868-6 Temmuz 1868.

⁴ *Hürriyet*, nr. 4, 30 Temmuz 1868.

⁵ *Hürriyet*, nr. 30, 18 Ocak 1869.

⁶ *Hürriyet*, nr. 12-14, 16-18, 20, 22, 23; Eylül-Tişrîn-i sâni 1868.

⁷ *İbret*, nr. 98, 21 Ocak 1874.

Nâmık Kemal, *Kur'ân-ı Kerîm*'in Âl-i İmran sûresinde (âyet 159) geçen ve başlığı genel mânâda "İşlerinizde danışınız" anlamına gelen "Ve şâvirhüm fi'l-emr" adlı makâlesinde, ana hatlarıyla düşündüğü hükümet şekliyle halkın yönetime katılması konusunu ve parlamenter sistemle ilgili görüşlerini açıklar. Nâmık Kemal bu şekilde bizde "meşveret" in ilâhî kaynaklı olduğunu vurgulamak ister. Buradan anlaşıldığı kadarıyla onun düşündüğü Meşveret Meclisi veya parlamenter sistem üç kademededen oluşmaktadır:

- 1) Meclis-i Şûrâ-yı Devlet;
- 2) Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet;
- 3) Senato.

Meclis-i Şûrâ-yı Devlet, ülkeyi idâre edecek kânunları hazırlamakla ve idârî işleri düzenlemekle yükümlü olacak ve tecrübe sâhibi birtakım bürokratlardan meydana gelecektir. Doğrudan doğruya halkın kendi arasından seçeceği temsilcilerden, yâni mebuslardan teşekkül edecek Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet ise, hazırlanan kânunları inceleyecek ve müzâkere edecektir. İdârî yapıdaki üçüncü kademe olan Senato ise, hükûmetle halk arasında bir nevi hakem rolü oynayacaktır. Senato, 18 yaşını doldurmuş hânedan mensupları ile toplumda itibar sâhibi bâzı din adamları ve doğrudan doğruya pâdişâhın seçeceği müteber kişilerden teşekkül edecektir. Meşveret Meclisi'ni meydana getirecek bütün bu yapının üstünde ise, pâdişâhın denetimi olacak, her konuda son sözü yine pâdişâh söyleyecektir.⁸

Görüldüğü gibi Nâmık Kemal de dâhil, pâdişahsız bir parlamenter sistem düşünemeyen Yeni Osmanlılar'ın bu anlayışı,

⁸ Daha geniş bilgi için bk. Şerif Mardin, "Yeni Osmanlılar ve Siyasal Fikirleri", *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1985, s. 1700-1701.

1876'da I. Meşrûtiyet'in îlânından sonra batılı devletler tarafından "Meşrûti monarşi" şeklinde nitelenecektir. Yalnız Nâmik Kemal'in, pâdişâhın Meşveret Meclisi üzerindeki hak ve yetkileri hakkındaki görüşü, cemiyet mensûbu diğer arkadaşlarından biraz farklıdır. O, Ziyâ Paşa ile birlikte, pâdişâha daha çok İngiliz kral ve kraliçelerine benzeyen sembolik bir statüyü uygun görmektedir.⁹

Nâmik Kemal, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bâdireyi atlatabilmesinde ve yeniden güçlenmesinde esas rolü, fiilî olarak İslâm birliği (ittihâd-ı İslâm) ile Osmanlılık hareketinin oynayacağı görüşündedir. Ona göre, farklı dinlere mensup ve farklı dilleri konuşan çeşitli unsurlardan meydana gelen Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtaracak iki temel unsur, dînî anlamda İslâm birliği ile Osmanlı milliyetçiliğidir. Çünkü Osmanlı Devleti'ni meydana getiren ve yöneten "Millet-i hâkime"yi esas îtibârıyla Müslüman unsurlar teşkil etmekte olup, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan müslüman unsur gayr-i müslim unsurlara göre sayıca daha fazladır.

Aynı zamanda Tanzîmat hareketinin de esâsını oluşturan Osmanlılık ise, farklı dinlere mensup olsalar da, farklı dilleri konuşsalar da, aynı topraklar üzerinde yaşayan ve kendilerini "Osmanlı" olarak gören herkesin Osmanlı Devleti'nin parçalanmadan varlığını devam ettirmesini sağlayacak bir ideolojidir. Nâmik Kemal'in *İbret* gazetesinde yayımladığı bir kısım makâleleri ile yalnızca ilk cildini yazabildiği *Cezmi* adlı romanı ve *Celâleddin Harzemşah* adlı tiyatrosu, doğrudan doğruya bu mesele etrâfında kaleme aldığı en önemli eserleridir.¹⁰

⁹ Hüseyin Çelik, "Usûl-i Meşveret Demokrasi midir?", *Türkiye Günlüğü*, sayı 31, Kasım-Aralık 1994, s. 97-100.

¹⁰ Mehmet Kaplan, Nâmik Kemal'de Pan-İslâmizm düşüncesinin, özellikle 1871 Fransız-Alman Savaşı'ndan sonra Avrupa'da daha çok Balkanlarda görülmeye

Nâmık Kemal'in siyâsî ve sosyal mâhiyetteki görüşlerinin en önemlilerinden biri de vatan konusunda olanlarıdır. "Hubbû'l-vatan mine'l-îman"¹¹ adlı makâlesinden başlayarak vatan fikrini ve vatan sevgisini Türk edebiyâtında ilk defa ve en geniş anlamda ele alan Nâmık Kemal, vatani, Osmanlılık idealinin yaşaması için çok önemli bir unsur olarak görür. O, vatani sâdece üzerinde yaşanan basit bir toprak parçası, yâni coğrafyaya âit bir unsur olarak ele almaz; doğrudan doğruya fertlerle, doğup büyüdüğümüz, bizi besleyen vatan toprağı arasında daha farklı bir ilişki kurar.

"Vatan sevgisi îmandandır" meâlindeki hadîs-i şer'îfi başlık yaptığı adı geçen makâlesinde, vatan fikriyle din ve gelenekleri birleştirmek sûretiyle ortaya bir vatan ideali koyar. Ecdâdın kanlarını döküp canlarını fedâ etmek sûretiyle gelecek nesillere mîras bıraktığı vatan toprağı, dil, düşünce, sevgi ve menfaat birliğinin olduğu ve üzerinde millet denilen bir kitlenin yaşadığı mukaddes bir varlıktır. Yeryüzünde yaşayan her milletin müstakil bir vatani vardır; "ortak vatan" diye bir şey söz konusu bile olamaz. Bu yüzden Nâmık Kemal, daha önce Şinâsî'nin:

Milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-ı zemîn

mısırânda dile getirdiğı görüşe karşı çıkar.

İnsanoğlu için en büyük erdemlerden biri olarak ele aldığı vatan sevgisinin, gerek "Vatan"¹² gibi bir kısım makâlelerinde, gerekse başta *Vatan yâhut Silistre* piyesi olmak üzere, "Vatan Şarkısı", "Vatan Mersiyesi" gibi manzûmelerinde de yoğun bir şekilde işlenmiş olduğu görülür.

başlayan milliyetçilik hareketlerine bir tür tepki olarak doğduğu görüşündedir (bk. Mehmet Kaplan, *Nâmık Kemal-Hayâtı ve Eserleri*, İstanbul 1948, s. 79-80).

¹¹ *Hürriyet*, nr.1, 29 Haziran 1868.

¹² *İbret*, nr. 121, 23 Mart 1873.

Nâmık Kemal'in adıyla özdeşleşen diğer kavramlardan biri de hürriyettir. "Hürriyet-i Efkâr"¹³ adını taşıyan makâlesinde, en geniş şekilde düşünce hürriyeti üzerinde duran Nâmık Kemal, esâsen, bütün insanların dünyâyâ gelirken tamâmen hür olarak doğduğuna ve yaşama hakkına sâhip olduğuna inanmaktadır. Ona göre hürriyet de bütün insanlara verilmiş ilâhî bir hediyedir. Bunun için hürriyete taarruz, doğrudan doğruya insanlığa ve onu insana bahşeden ulûhiyete taarruz anlamına gelir.

Nâmık Kemal'e göre iki çeşit hürriyet vardır; biri cemiyetin içinden, diğeri cemiyet hâlindeki hürriyettir. İlki, iki büyük başlangıç olan adâlet ve eşitlikle mümkündür; bu da iyi düzenlenmiş cemiyetlerde koruyucu bir fikir olarak dâima mevcuttur. Fertleri ilgilendiren hürriyet kânunların, cemiyet hâlindeki hürriyet ise devletin koruması altındadır.¹⁴ Nâmık Kemal'in Londra'da Ziyâ Paşa ile birlikte çıkardığı gazetenin adının *Hürriyet* olması da tesâdüfî bir durum değildir.

Özellikle "Hürriyet Kasîdesi"nde hürriyetin doğuştan geldiğini savunan Nâmık Kemal, burada hürriyet duygusu ve inancının herhangi bir baskı ile, zorbalık ve zulümle asla ortadan kaldırılamayacağı görüşüne yer verir.

"Hürriyet Kasîdesi"ndeki:

Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-yı hürriyet

Çalış idrâki kaldır muktedirsен âdemiyyetten

mısrâları bu görüşü açıkça ortaya koymaktadır.

¹³ *Hadîka*, nr. 13, 12 Teşrîn-i sâni 1289 (24 Kasım 1873).

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul 2013, s. 420-421.

Bâzı edebiyat târihçilerinin bir tür ihtilâl beyannâmesine benzettikleri ve bir prensip uğruna kurulu düzene baş kaldırdığını ifâde eden bir tonda başlayan “Hürriyet Kasîdesi”, esas îtibâriyle aruz vezniyle kaleme alınmış, kâfiye düzeni sağlam, 31 beyit uzunluğunda ve kasîde formunda yazılmış bir metindir. Ama bu metin, klasik dönemde yazılan kasîdelerden, meselâ Bâkî'nin, Nefî'nin ya da Nedim'in kasîdelerinden çok farklıdır. Nâmık Kemal burada kasîde nazım şeklini, inandığı ve kamuoyuna empoze etmek istediği birtakım fikir ve ideallerini ortaya koymak için sâdece bir araç olarak kullanmıştır. Eski döneme âit kasîdelerde bir devlet büyüğü övülürken, Nâmık Kemal burada vatan, millet, insanlık, kahramanlık ve hürriyet gibi kavramları yüceltmektedir.

Şiirin iç yapısını birtakım sosyal idealler, târih duygusu, ferdî kahramanlık ve hürriyet aşkı meydana getirmektedir. Hürriyet duygusunu, genel anlamda, insanın düşünme kâbiliyetinin tabîî bir sonucu kabul eden Nâmık Kemal, burada vatan ve millet kavramlarıyla birlikte hürriyet kavramına da, XIX. yüzyılda batı dünyasında geçerli olan, yepyeni bir anlam kazandırmıştır.¹⁵

Nâmık Kemal'e göre hürriyet fikri, kânun fikrini de berâberinde getirmektedir. Çünkü insanın doğuştan sâhip olduğu hür düşünme ve yaşama hakkı kânunların temînâtı altına alınırsa gerçek değerine kavuşmuş olur. Hukuk konusunda daha çok Montesquieu'nün *Kânunların Rûhu* adlı eserinden etkilenmiş olmakla berâber, ona göre hukuk, bir milletin kendi târih, örf ve âdetlerine göre zamanla oluşan bir sistemdir.

¹⁵ Manzûmenin daha geniş bir tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri-Tanzîmat'tan Cumhûriyet'e Kadar*, C. I, 4. b., İstanbul 1969, s. 23-31.

“Terakkî”¹⁶ adlı makâlesinde ise, Doğu ve Batı medeniyetlerini mukâyese eden Nâmık Kemal’in sosyal fikirlerinin en önemlilerinden biri medeniyet hakkındaki görüşleridir. Medeniyete, doğrudan doğruya Rönesans’tan sonra Avrupa’da meydana gelen batı medeniyetini kasteden Nâmık Kemal, medeniyet yolunda ilerlemenin şart olduğunu, aksi halde Osmanlıların yeryüzünde yaşama şanslarının kalmayacağını ileri sürmektedir.¹⁷

Nâmık Kemal’in Şinâsî’yi tanıdıktan sonra giderek bir fikrin adamı olması, dolayısıyla gazete yazarlığıyla başlayıp tiyatro, roman, târihî biyografi, edebî tenkit ve siyâsî makâlelere yönelmesiyle, edebî hayâtında şiir sanki ikinci plana iner. Dolayısıyla onun bu dönemde yeni tarzda yazdığı şiirlerin sayısı 15-20’yi geçmez. Bunların bir kısmı da çeşitli piyeslerine serpiştirilmiş ve hece vezniyle kaleme alınmış manzûmelerdir.

Bir şiirinde:

Bâis-i şekvâ bize hüzn-i umûmîdir Kemâl

Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına

diyen Nâmık Kemal, hayâtı boyunca sürekli olarak vatan ve milletin dertleriyle dertlenmiş, gür sesiyle bunları dile getirmiştir. Aynı şekilde hayâtının son yıllarında ve artık her şeyden ümidini kestiği bir sırada yazdığı:

Ölürsem görmeden millette ümmîd ettiğim feyzi

Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzûn ben mahzûn

beytinde de onu aynı bedbin psikoloji içinde görürüz.

¹⁶ *İbret*, nr. 45, 5 Kasım 1872.

¹⁷ Bu konuda ayrıca bk. Birol Emil, “Nâmık Kemal’in Eserlerinde ve Aksiyonunda Üç Temel Kavram: Hürriyet, Medeniyet, İrade”, *Türk Kültür ve Edebiyatından Şahsiyetler-2*, Ankara 1997, s. 73-89.

Hayâtı boyunca doğrudan doğruya ideolojiye dayalı bir edebiyat kurma arzusunda olan Nâmık Kemal'in tiyatro eserlerinde de hep bu doğrultuda bir gâye güttüğü görülür. Başta *Vatan yâhut Silistre* olmak üzere, diğer oyunlarında da yoğun bir şekilde vatan, millet, insan hakları, İslâm birliği gibi devrin aktüel meselelerini işleyen Nâmık Kemal, bu şekilde halkın aydınlanmasına ve memleketin ilerlemesine hizmet amacı güder.

Çeşitli makâleleri yanında özellikle *Celâl Mukaddimesi*'nde, Türk edebiyâtı târihinde ilk defa tiyatro türü üzerinde geniş bir şekilde duran Nâmık Kemal, tiyatro eserleriyle fikirlerini geniş kitlelere daha kolayca duyurmak ister. Tiyatroyu "eğlencelerin en faydalısı" olarak görür ve bu yönüyle diğer edebî türlerden daha üstün kabul eder. Nâmık Kemal'e göre duygu ve düşünce sahnede daha etkili bir şekilde tasvir edildiğinden, bir düşünceyi duyurma konusunda tiyatro diğer edebî türlerden daha önemlidir. "Tiyatro cihânın aynasıdır" derken, tiyatroyu insan hayâtını iyi ve kötü bütün yönleriyle yansıtan bir ayna gibi görmüştür.

Tiyatro eserlerinin büyük bir kısmında bir dâvâyâ inanmış kahramanlar yaratan Nâmık Kemal, bu kahramanları vazîfe ve sorumluluk duygusuyla ferdî saâdet arasında bir tercih yapmaya sevkeder ve sonunda bu insanlar idealleri doğrultusunda ölüm dâhil her şeyi göze alırlar. Romantik tiyatroda olduğu gibi kahramanların ruh hallerini dâima mübâlağalı bir şekilde işleyen yazar, çok belirgin bir şekilde iyilerle kötülerini karşı karşıya getirir.

Devrine göre tiyatro türünü ileri bir seviyeye ulaştıran Nâmık Kemal, diğer eserlerinde olduğu gibi tiyatrolarında da vatanseverlik, hürriyet, insan hakları, adâlet ve zulüm gibi konuları işlemiş ve bu yönüyle Türk edebiyâtında ideolojiye dayalı edebiyâtın öncülüğünü yapmıştır.

Tiyatro eserlerinde düşünce ile heyecânı birleştirmeye çalışan Nâmık Kemal, *Celâleddin Harzemşah*'ta kahraman anlayışını ortaya koyarken, *Gülrihal*'de zâlîme karşı isyan, *Kara Belâ*'da kader ile gaflet fikri, *Âkif Bey*'de ise ihânete hazır kadın fikrini işler.

Nâmık Kemal'in devrinde en çok ses getiren tiyatro eserlerinin başında gelen *Vatan yâhut Silistre*, tam anlamıyla ideolojik muhtevâlî bir edebî metindir. Nâmık Kemal, Nisan 1873'te bu oyunun sahnelenmesini müteâkip meydana gelen olaylar üzerine, aralarında Ahmet Midhat Efendi ile Ebüz Ziyâ Tevfik, Menâpirzâde Nûri Bey ve Bereketzâde İsmail Hakkı Bey'in de bulunduğu dört arkadaşıyla birlikte kalebent olarak Kıbrıs'a Magosa kalesine sürgün edilmiş ve orada tam 38 ay âilesinden, çoluk çocuğundan, dostlarından uzakta yaşamak zorunda kalmıştır.¹⁸

Nâmık Kemal roman türünü de diğer edebî türler gibi halkı eğitmeye yarayacak, fikirlerini geniş kitlelere yayabileceği "faydalı bir eğlence" olarak görür. Onun hemen bütün eserlerinde görülen "sosyal fayda" veya "kıssadan hisse çıkarma" anlayışı romanlarında da tekrarlanır. Türk edebiyâtına yeni giren bu türde sırf örnek vermek üzere iki roman denemesi kaleme alan Nâmık Kemal'in hem *İntibah*'ta, hem de yarım kalan *Cezmi*'de, makâle, şiir, tiyatro ve târihle ilgili diğer eserlerinde ele aldığı bir kısım fikirleri romanlaştırmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar *İntibah*'ta âile kurumu ve çocuk eğitimi konusu, *Cezmi*'de ise daha çok İslâm birliği ideolojisi etrâfında yoğunlaşmaktadır.

Nâmık Kemal hayâtı boyunca gerek hal ve hareketleri, gerekse eserlerindeki fikrî muhtevâ dolayısıyla dâima rejimle çatışmış; bu yüzden de eserlerinin hemen hepsi sansür tarafından yasaklan-

¹⁸ Taner Timur, "Nâmık Kemal'in Magosa Sürgünü ve Uluslararası Politika", *Târih ve Toplum*, sayı 31, Temmuz 1986, s. 10-16.

miş¹⁹; dolayısıyla eserlerinin çoğu devrin okuyucusuna kaçak baskılar yoluyla ulaşabilmiştir.²⁰

*

Türk edebiyâtında hemen her alanda yenilikleri başlatan Şinâsi²¹ ile aynı nesle mensup olan Ziyâ Paşa, sanat gücü bakımından Şinâsi'nin çok üstünde görünmesine rağmen, 1860'tan sonraki yeni edebiyâtın oluşumunda onun kadar etkili olamamıştır. Bunda, Ziyâ Paşa'nın Nâmîk Kemal'le birlikte Avrupa'da bulunduğu sırada, doğrudan doğruya eski edebiyâtı sorgulamak üzere kaleme aldığı “Şiir ve İnşâ” adlı makâlesi dışında, edebî anlamda yeniliğe açık bir tavrının bulunmaması da büyük ölçüde rol oynamıştır.

Hayatta iken daha Ziyâde “Tercî-i Bend” ve “Terkîb-i Bend” adlı manzûmeleriyle şöhret kazanan Ziyâ Paşa, biraz da yaşadığı devrin şartları dolayısıyla, doğrudan doğruya aklın gücüne inanan Şinâsi'nin aksine, insanı, kader karşısında eli kolu bağlı ve irâdesiz bir varlık olarak görmüş; ayrıca hayâtının sonuna kadar dîvan şiiri nazım şekillerine ve estetiğine bağlı kalmıştır.

Doğrudan doğruya Tanrı, kâinat, insan, hayat ve insanın yer-yüzündeki kaderi gibi Şark dünyâsında yüzyıllardır tartışılan başlıca meselelerin konu edildiği “Tercî-i Bend”in, Türk şiirinde Nâbî'den beri devam eden bir geleneğin son halkası olduğu ileri sürülmüştür. 20-30 yıl kadar sonra Abdülhak Hâmid'de biraz daha derinleşecek olan felsefî şiirin ilk tohumlarının bu manzûmeyle atıldığı da bir gerçektir.

¹⁹ Fatmagül Demirel, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*, İstanbul 2007, s. 173-178.

²⁰ Ömer Faruk Akün, “Nâmîk Kemal'in Kitap Hâlindeki Eserlerinin İlk Neşirleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XVIII, İstanbul 1976, s. 1-78.

²¹ Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Târihimizde Şinâsi*, İstanbul 2003.

Ziyâ Paşa'nın eski şiir vâdîsinde 1870 yılında Avrupa'da bulunduğu sırada kaleme aldığı "Terkîb-i Bend"i ise, XVII. yüzyılda Bağdatlı Rûhî'nin açmış olduğu yolun XIX. yüzyıldaki bir devâmı kabul edilmiştir.

Bir şâir olarak Ziyâ Paşa, genellikle eski edebiyat anlayışı ile yeni edebiyat ve halk edebiyâtı arasında gidip gelmiştir. "Şiir ve İnşâ"²² adlı makâlesinde, biraz da Avrupa'da bulunmanın verdiği rahatlıkla eski edebiyâtı eleştirmiş ve Türk edebiyâtının temeli olarak halk edebiyâtını görmüş, ancak 1874 yılında yayımlanan *Harâbât Mukaddimesi*'nde kesin bir dönüşle bu fikrinden vazgeçmiştir.

Onun şiirleri, şekil ve muhtevâ itibâriyle fazla yenilik taşımaz. Muhtevâ bakımından, yer yer yaşadığı dönemin batı düşüncesiyle kültür ve edebiyâtının izlerini görmek mümkündür. Özellikle tabiat olaylarında, yaratılışta, yaratılışın işleyiş sisteminde; sosyal ve siyâsî konularda eskiye göre batılı anlamda daha serbest bir davranış sergilediği dikkati çeker. Onun bir kısım felsefî ve ontolojik meseleleri yeni bir gözle ele almasında şüphesiz Aydınlanma Çağı filozoflarından Montesquieu ile Voltaire'in etkisi söz konusudur. Ziyâ Paşa zaman zaman doğu hikmeti ile batı felsefesi, serbest akıl ile mutlak îman, rindlikle sosyal sorumluluk, ümitle karamsarlık arasında gider gelir. Böyle çelişkili durumlarda ağır basan taraf ise, genellikle doğu hikmeti; aklın çaresizliği karşısında mutlak sûrette îmana sığınma; rindâne tavır, kadere teslîmiyet, ümitsizlik ve karamsarlık olur.²³

Özellikle "Terkîb-i Bend"inde hakîmâne üslûbun en güzel örneklerini ortaya koyan Ziyâ Paşa, batılılaşma meselesi karşısında da belli bir tavır sergiler. Batının dilinin, ilminin, sanat ve edebiyâtının

²² *Hürriyet*, nr. 11, 7 Eylül 1868.

²³ Nurullah Çetin, "Ziyâ Paşa", *Tanzîmat Edebiyâtı* (ed. İsmâil Parlatır), Ankara 2011, s. 171-173.

öğrenilmesinden yana bir tavır koyarken körü körüne batı taklitçiliğine şiddetle karşı çıkar. İslâm kültür ve medeniyetine âit unsurlara sâhip çıkılması, bunlar karşısında kayıtsız kalınmaması üzerinde de ısrarla durur.

Rejim konusunda Nâmik Kemal ile Ali Suâvî'den pek farklı düşünmeyen Ziyâ Paşa, sık sık Hulefâ-yı Râşidîn (Dört Halîfe) devrini örnek göstermek sûretiyle, Osmanlı Devleti yöneticilerinin “Meşveret”, yâni danışma usûlüyle seçilmelerinin İslâmî devlet geleneğinde zâten mevcut olduğunu ileri sürerek, batılı parlamenter sisteme dî-nî bir kisve giydirme gayreti içinde görünür.²⁴

1871'de, siyâsî rakîbi Âlî Paşa'nın ölümünü müteâkip İstanbul'a dönen Ziyâ Paşa, Nâmik Kemal'in, siyâsî mücâdelesini sürdürmek üzere *İbret* gazetesi etrâfında topladığı gruba nedense dâhil olmaz.

Ziyâ Paşa'nın siyâsî mücâdelesinde önemli yeri olan eserlerinden biri *Zafernâme*, diğeri de *Rüyâ*'dır. Aynı zamanda Türk hiciv edebiyâtının önemli metinlerinden biri kabul edilen *Zafernâme* ile siyâsî tenkîdin başarılı ilk örneği kabul edilen diğeri *Rüyâ*'da, onun doğrudan doğruya devrin sadrâzamı ve siyâsî rakîbi Âlî Paşa'yı hedef aldığı görülür. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tâbiriyle “Âlî Paşa'yı cenâze namazına kadar tâkip eden umûmî kinde *Zafernâme*'nin hissesi unutulamaz.”²⁵

Eski dâvâ arkadaşının *Harâbât Mukaddimesi*'ni (1874) yayımladığı sırada Magosa'da sürgünde olan Nâmik Kemal, biraz duygusal bir dille kaleme aldığı *Tahrîb-i Harâbât*'ta: “Eskiyi hortlatıyorsun, o-

²⁴ Birol Emil, “Ziyâ Paşa'da İslâmiyet ve Meşveret (Parlamento) Fikri”, *Türk Kültür ve Edebiyatından 2-Şahsiyetler*, Ankara 1997, s. 37-72.

²⁵ XIX. Asır Türk Edebiyatı Târihi, s. 325. Ayrıca bk. Ali Budak, *Ziyâ Paşa'nın İroni ve Parodi Şâheseri Zafernâme (Çağdaş Kuramlarla Bir Satir Analizi)*, İstanbul 2013.

nu berâberce gömmeye azmetmiştik!” diyerek, Ziyâ Paşa'nın eklektik zevkini, bir kısım yanlışlarını ve ihmallerini alaycı bir dille eleştirmekten geri durmaz. Aynı bakış açısını *Ta'kib*'te de sürdüren Nâmık Kemal, yenileşmekte olan Türk edebiyâtının henüz tam anlamıyla A-cem edebiyâtı etkisinden kurtulamadığı bir sırada böyle bir antolojiyi yayımlamanın gençlik için meyhâne açmak kadar zararlı olduğunu da belirtir.²⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın isâbetli bir yaklaşımla “Ziyâ Paşa, ikinci Tanzîmat devri aydınının en tipik numûnesini verir. Bütün hayâtı ve eseri tıpkı devri gibi acâyip bir ikilik içindedir.”²⁷ şeklinde özetlediği bu tezâdın sebebini, onun zaman zaman değişen siyâsî durumunda aramak yanlış olmaz.

Ziyâ Paşa'nın, memlekete doğrudan doğruya meşrûti bir rejim getirmek amacıyla kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensûbu olarak dört beş yıl Avrupa'da bulunması, onun da, Tanzîmat'tan sonraki Türk edebiyâtında Şinâsî, Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid'le birlikte anılmasına sebep olmakla birlikte onun Türk edebiyâtının yenileşmesi ve gelişmesi yolunda herhangi bir çaba sarf ettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir.²⁸ ■

²⁶ XIX. Asır Türk Edebiyâtı Tarihi, s. 417.

²⁷ a. g. e., s. 309.

²⁸ Rıza Tevfik Bölükbaşı, “Ziya Paşa ve Şiirleri”, *Yeni Sabah*, nr. 2174, 9 Haziran 1944.

Temâşâ

Özcan Ergiydiren

Ben bir gizli hazîneydim, bilinmeyi sevdim dedi Allah;
bilinmek ve sonsuz kudretini temâşâ etmek diledi. Ol! dedi, cümle
âlem var oldu.

Ol dedi bir kerre vār oldu cihan diyor, Süleyman Çelebi ve de-
vam ediyor:

Kudretin izhâr edib hem ol Celil

Birliğine bunları kıldı delil

Ezel-i âzal'de murâdı Muhammed imiş. Onun için iptidâda Mu-
hammed'in nûrunu halketmiş ve her şey o nûrdan hâsıl olmuş. Ve
buyurmuş; "levlâke levlâk!..." Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl.

Muhammed'siz muhabbetten ne hâsıl

Ve Allah bu âlem aynasında azametini ve yüceliğini seyreder olmuş.

Âyînedir bu âlem her şey Hak ile kâim

Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim

Allah bilinmeyi sevdim diyerek yaratılışın sebep-i hikmetinin
sevmek olduğunu ifâde etmiş. Bunun içindir ki ârifler kâinâtın aşk-
tan doğduğunu söylemişler. Sâdece insan değil, ezelden beri bütün
varlıklar O'nu kendi idrâki nisbetinde anlamış ve bilmişler. Dağlar,

taşlar, kuşlar, ağaçlar, cümle zerrât-ı cihan hep O'nu zikrediyor.
Göklerde ve yerlerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder.

Hep baharlar açılır

Tesbih okur çiçekler

Birbirinden seçilir

Tesbih okur çiçekler

Zerrin çiçek zikreder

Mor menekşe şükreder

Cümle bağlar bahçeler

Tesbih okur çiçekler

diyor Yûnus ve bütün yaratılmışlarla beraber Allah'a sesleniyor:

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni

Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni

Allah öyle bir mekân dilemiş ki orda tecellî etsin, sonsuz aşk deryâsı orda bütün haşmetiyle dalgalansın. Onun için insanın kalbinde cümle güzellikleri ihâta edebilecek o emsalsiz şeyi, gönül'ü yaratmış. Ve yere göğe sığmayan Allah, nebîlerin, velîlerin, âşıkların, sadıkların gönlünü yer edinmiş.

Yere göğe sığmayan, bir mü'minin kalbindedir

O yüzden ârifler mü'minin kâlbini Beytullah, yâni Allah'ın evi bilmişler ve kâlp kırmayı büyük günah saymışlar.

Çün ki bildin mü'minin kalbinde Beytullah var

Niçün izzet etmedin ol evde kim Allah var

O'nun kudreti ve azameti bütün varlıklarda tecellî ederken, ârifler hep eserde müessiri görmüşler, hayret ve hayranlıkla hâzâ min fazlı Rabbî demişler. Bu Rabbimin lutfudur.

Her neye baktımsa yârimi gördüm

diyor Pir Sultan Abdal.

Yenişehir'li Avnî de :

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin

Çeşm-i âşıkdan dönüp sonra temâşâ eyledin

Diyerek Allah'ın bu âlem aynasında, her an bin bir şekilde tecellî ettiğini ve muhteşem güzelliğini âşıkların, sâdıkların, âriflerin ve kâmillerin gözünden, seyr eylediğini söylüyor.

Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (Sırlar Bahçesi) isimli eserinde, me-âlen şöyle demiş:

Bir, aynaya bakan göz, bir de aynadan bakan göz vardır. Aynaya bakan göz Allah'ın nazarıdır, kâinatı ve kendi ulûhiyetini seyreyliyor; aynadan bakan ise İnsân-ı Kâmil'dir ki âlem aynasından Allah'ı temâşâ ediyor. Âlem aynası gönüldür; Allah dostları ârifler birinin gönlünde Cemâlullah'ı görür ve hayran olur.

Görünce âyine-î neşvesinde lâhûtu

Kemâl-i vecd ile kurbân olur gönül gönüle

Yeter hikâyet-i hâlât-ı Şems-i Mevlânâ

Ne rütbe mihr-i şitâbân olur gönül gönüle

O hâl-âşinânın mânevî neş'eyi aks ettiren gönül aynasında Lâhûtu (ezelî ulûhiyet âlemini) görünce, iki gönül büyük bir vecd ile birbirine kurban olur. İki gönül, parlak bir güneş gibi birbirini ne derece aydınlatır; bunu anlamak için Şems ile Mevlânâ'nın hallerinin hikâyesi kâfidir" diyor Yahyâ Kemâl.

Ayna'yı çeşitli şekillerde şiirlerinde zikr eden Şeyh Gâlib, bu hakikati bir başka tarzda ifâde ederken, insanoğlunakâinattaki en yüce varlık olduğunu hatırlatıyor.

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

Kendini küçük görme, hoş bir nazarla bak, çünkü sen bu âlemin özü-sün; sen kâinâtın gözbebeği olan âdemsin.

Lâkin her insan bunu idrak edecek mertebede değildir. Şeyh Gâlib Allah'ın aynası olduğundan habersiz insanoğlunu esefle îkaz ediyor.

Mir'âtıyız ol mâh-ı perî sûretin ammâ

Gam-hânemize gelse dahî bî-haberiz biz

Biz, o mehtab gibi peri çehreli güzelin (Allah'ın) aynasıyız ammâ, Gönül evimize gelse bile fark etmiyoruz.

Ayna, nasıl kendisine aks eden görüntüden habersiz ise, hevâ vü hevesle, nice ihtirasla paslı gönüller de Hak'kınaynası olduğundan haberdâr değildirler. Onun için aynayı temizlemek, mâsivâdan arındırmak gerekir.

Sivâdan kalbini pâk et

Gönül mir'ât-ı Rahmandır

Kâlbini sivâdan -insana yakışmayan her şeyden, dünyevî heveslerden, ihtiraslardan- temizle. Gönül Allah'ın aynasıdır, onu kirletme ki Allah kalbinde tecellî etsin. Çünkü:

Pâdişah konmaz sarâya

Hâne mâmûr olmadan

İbrâhim Hakkı Hazretleri de:

Hak şerleri hayr eyler

Sen sanma ki gayr eyler

Ârif anı seyreyler

Mevlâ görelim n'eyler

Neylerse güzel eyler

diyerek ,“her şeyin hayır’ olduğunu, hayırdan başka şey olmadığını ifâde ediyor.

“Her ne ki olmuş, olacağı için olmuştur” derdi Şeyh Râşid Efendi. Ve:

Her şey yerli yerinde

Ammâ âşıklar ve ârifler bu âlemde her dem hûblarda Hakk'ın cemâlini mi seyretmişler; bu nasıl mümkün olabilir? Dünyanın hâline şöyle bir bakınca, hele son yüzyıldan bu yana her şey yerli yerinde değil, her şey karmakarışık görünüyor. Kimileri sanki cennette yaşarken kimisi cehennem azâbı çekiyor. Bazı milletler refah içinde rahat ömür sürerken bazıları harpler, yoksulluklar, acılar ve ıstıraplar içinde, çoluk-çocuk binlerle yüzbinlerle, hatta milyonlarla ölüp gidiyor. Âdemoğulları yaratıldığı günden beri birbirini yiyor. Neden bu vahşet diye sormamak, hatta isyan etmemek mümkün mü? Peygamberler bile neler çekmiş, ne büyük acılara katlanmış, Peygam-

ber Efendimiz kaç defa ağlamış.

Kan dökmek insanın tıynetinde var, Allah ezelde öyle yaratmış. Âdemi halk edeceği zaman meleklerle haber vermiş; Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım. Melekler sormuş; yeryüzünü kana bu layacak olan insanoğlunu niçin yaratacaksın. Sana ibâdet etmeğe bizler kâfi değil miyiz? Allah, onları azarlar gibi Ben bir şey bilirim ki siz onu bilmezsiniz demiş. O zaman melekler özür dilercesine yâ Rabbî sen bize neyi bildirirsen biz ancak o kadarını biliriz demişler.

Ve Allah, balçıktan halk ettiği Âdem'e esmâyı, bütün isimleri öğretmiş ve ona can yoldaşı olarak Havvâ'yı yaratmış. Cennette geçen bir hoş eyyamdan sonra, Şeytan'a uyup yasak meyveyi yedikleri için onları, birer suçlu gibi ve sanki ceza olarak cennetten çıkarmış ve dünyânın birbirinden uzak iki diyârına indirmiş. Toprak ile suyun karışımından, balçıktan halk edilen, bir yanıyla Allah'ın halîfesi, eş-ref-i mahlûkat, yâni yaratılmışların en şerefli iken, bir yanıyla da zâlim ve kan dökücü olarak esfel-i sâfilîne atılan İnsanoğlu; yücelik ile süflilik arasında; bir yanda ruh, bir yanda nefis, birbirine zıt iki kutbun ortasında gerilip kalmış.

Meleklerin secde ettiği insan'ın imtihanı ve çilesi işte böyle başlamış. Sonsuz güzellikler, mânevî yüceliklerle beraber, acılar ve ıstıraplar da o gün-bu gün, hep sürüp gitmiş. Asırlardan beri nice-leri, bütün bu fâcialara bakıp bir cevap, bir izah aramış; fakat bulamamış ve nihayet Cemâl ve Celâl tecellîsi, hikmetinden sual olmaz! demişler. Demişler amma insan yine de düşünüyor; lâkin cevap yok.

Bağdadlı Rûhi'nin

Öldürdü bizi ah bilinmez mi bu hikmet

diye feryâdı bu yüzden.

Yine Şeyh Gâlib, Mevlânâ ocağından feyz almış, Feleğin germ ü serdini görmüş, yüce ruhlu, hassas, coşkun ve yaman şâir, bilmez mi bu hikmet! diyen Rûhi'ye iki asır sonra şöyle cevap vermiş:

Âçıldı der-i harîm-i mânâ

Bir sûret olub hezâr da'vâ

Esrâr-ı hafî hep oldu peydâ

Bildim ki bu cümle şûr ü gavgâ

Gavgâyı sever bir âfetindir

(Ancak âriflerin dâhil olabileceği) Mânâ hareminin kapısı açıldı. Binlerce zıtlık ve farklılık (iyilik ve kötülük) tek bir sûrete büründü

Böylece bütün gizli sırlar ortaya çıktı

Anladım ki dünyadaki bunca çekişme, didişme, fitne ve kavgalar

Kavgayı seven bir güzelin eseridir

Gavgâyı sever âfet Allah'dır; iyilik ve kötülük, saadet ve ıstırap, ateş ve su, yer ile gök, hayat ve ölüm gibi bütün bu zıtlıklar hep O'nun eseri.

Seyret bu tecellî ne kıyâmettir

Harîm-i mânâ'ya girip esrâr-ı hafîye âgâh olan, aşk ateşinde yanıp mâsivâdan arınanlardan biri, şâir Nâilî de şöyle demiş:

Mestâne nukûş-ı suver-i âleme baktık

Her bîrini bir özge temâşâ ile geçtik

Dünya sûretlerinin (ve sûrelerinin) nakışlarına hayranlıkla baktık. Her birini derin bir iç bakışla seyrederek geçtik.

Eskiler “Dünyâ boş değildir” derlerdi. Her devirde Nâilî gibi, cümle eşyâda ve hâdisede Allah’ın âyetlerini görenler, Hudûd-ı akı aşan mânevî seferlerden nice menzilleri özge temâşâ ile, bir başka duyuş ve sezişle aşıp geçenler vardır. Onlar, bu hây u hû ve keşmekeş içindeki ezelî nizâmı ve şaşmaz adaleti görüp hayret ve hayranlık içinde şu âyet-i kerîmeyi hatırlayarak:

Rabbimiz! Sen bunları boş yere yaratmadın derler.

1642 Yılında Karadeniz’de Bir Gemi Fâciası

Orhan Sâkin

Deniz denince insanın aklına birçok güzel şey gelebilir ama işi denizcilik olanların veya uzun deniz yolculuklarına çıkanların kafasından geçen başka şeyler de vardır. Meselâ fırtınalar ve getirdiği kötü son... Hele yüz yıllar önce, gemilerin bütünüyle ahşap yapıldığı, yelkenlerin ve insan gücünün kullanıldığı zamanları düşünürsek bu korku daha iyi anlaşılır. Muhtemelen denizin korkusu, insanların hâfizaları ve muhayyilelerinde çok daha derin izler bırakmaktadır ki, deniz kazâları ve fâciaları her zaman ilgi çekmiş, târihte ve günümüzde çok fazla efsânelere, hikâyelere, romanlara ve filmlere konu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Ünlü gezgin Evliyâ Çelebi (1611-1682)’nin on ciltlik büyük seyahatnâmesinin en ilginç bölümlerinden bir tânesi de Karadeniz’de 1642 yılında yaşanan gemi kazâsıdır. Yüzlerce kişinin hayâtını kaybettiği fâciadan kurtulmayı başaran az sayıdaki şanslı kimselerden birisi de ünlü seyyâhın kendisidir.

Evliyâ Çelebi, seyahatnâmenin ikinci cildinde yaşadığı bu olayı âdeta okuyucuya o ânı yaşatırcasına canlı bir üslûpla sunmuştur. Öyle ki aşağıda sâdeleştirerek verdiğimiz metni okurken okuyucu, denizin korkunç yüzünü yeterince hissetmektedir¹.

¹ Sâdeleştirme, seyahatnâmenin transkripsiyonla (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Zekeriya Kurşun, S. Ali Kahraman, Yücel Dağlı, II. Kitap, 1999, s. 68-72)

Evliyâ Çelebi'nin yaşadığı kazânın hikâyesine geçmeden önce, Çelebi'nin bu hâdiseye nasıl karıştığını göz atalım: Olay, aslında 1641-42 yılında yapılan Azak seferiyle ilgilidir. Sefer îlân edildiğinde Evliyâ Çelebi, Trabzon Vâlisi Ketenci Ömer Paşa'nın maiyetinde olarak Batum taraflarında seyahattedir. Batum yakınındaki Gönye Kalesi'ndeki yeniçerilerin ağası zemberekçibaşı, odasıyla sefere memur edilince Evliyâ da onlarla birlikte Kırım'a gitmiş Azak Kalesi kuşatmasına katılmıştır.

Fâtih Sultan Mehmet zamânında 1475 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Azak Kalesi, 1637 yılında Kazâklar tarafından işgal edilmişti. Osmanlı'nın İran'la kapıştığı bir dönem olduğu için, Don Nehri'nin denize döküldüğü noktada ve Karadeniz'i Rusya'nın içlerine bağlayan stratejik bir konumda bulunan Azak Kalesi'ne yeterince yardım yapılamamıştı. Ancak Sultan IV. Murat, 1639 yılında İran ile Kasr-ı Şîrin antlaşmasını yaptıktan sonra 1640 yılının baharında sefere çıkacak şekilde güçlü bir donanma hazırlığını başlattı. Büyük bir olasılıkla bu donanmanın öncelikli hedeflerden birisi de Azak Kalesi olacaktı. Nitekim sultânın 1640 Şubat ayında ânî ölümüyle yerine geçen kardeşi Sultan İbrâhim'in saltanatının başında, 1641 yılında, Osmanlı kuvvetleri Kırım ordusuyla birlikte Azak'ı kuşattı.

Kale 1641 yılındaki bu kuşatmada büyük oranda tahrip oldu ancak teslim alınamadı. Kışın bastırmasıyla Osmanlı kuvvetleri kuşatmayı ertesi bahara bıraktılar. Ordunun bir kısmı Kırım'da kışladı. Planlandığı gibi ertesi bahar, Azak önlerine tekrar gelen Osmanlı ordusu kaleyi bu kez bütünüyle boşaltılmış buldu. Osmanlı devleti ile

yayını ile eski harfli yayını (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, neşr. Ahmed Cevdet, c. 2, İstanbul 1314, s.122-132) karşılaştırılarak yapılmıştır.

sürtüşmekten çekinen Rus çarı, Kazâklara kaleyi boşaltmaları talimatını vermişti².

Kuşatmanın başından beri ordu ile birlikte bulunan Evliyâ Çelebi de oradan tekrar Kırım'a geçmişti. Kırım'da yirmi gün kadar eğlendikten sonra on sekiz esiriyle birlikte İstanbul'a gitmek üzere bir gemiye binecektir. İşte hikâyeye de tam burada başlamaktadır. Evliyâ Çelebi'nin Karadeniz'de yaptığı bu yolculuk ona hayâtının en büyük korkularından birisini yaşayacaktır. Üç günden fazla denizde hayatta kalma mücadelesi verdikten sonra tutunduğu tahta parçasının kıyıya vurmasıyla canını kurtaracaktır.

Şimdi Evliyâ Çelebi'nin yaşadığı korkunç deniz kazâsını, kalenin teslim alınmasından itibaren yaşadığı olayları, onun üslûbunu korumaya çalışmakla birlikte sâdeleştirilmiş hâliyle okuyalım³:

Azak Kalesinin Vasıfları

Azak Kalesi'ndeki Cehennemlik kâfirler, deryâ gibi Kırım askerinin tekrar üzerlerine geldiğini duymuşlardı. Âl-i Osman da donanma-yı hümayûnuyla karadan ve denizden, geçen seneden daha fazla askerle ve yüklü mühimmat ve malzemeyle nice bin lâğımcılar⁴ ve beldârân⁵ ve teberdârân⁶ ve kûh-kenler⁷ ile gelmekteydi. Kale de bulunan cehennemlik kâfirler bir araya gelip uzun uzun istişâre yaptılar ve sonunda şöyle karâra vardılar:

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Yüksel, Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642) DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 30, sayı 49, Ankara 2011, sayfa 245-248.

³ Metin sâdeleştirilerek sunulmuştur. Sâdeleştirme, Evliyâ Çelebi'nin üslubunun bozulmaması için mümkün olduğunca az müdâhalede bulunularak yapılmıştır.

⁴ Kale kuşatmalarında tünel ve siperler kazan askerî sınıf, istihkâmcı.

⁵ Ordunun geçeceği yolları açmakla görevli askerî sınıf.

⁶ Baltacılar. İri yarı gençlerden oluşan bu sınıf, ordunun önünde gider, güzergâhtaki engelleri kaldırmak, çadırları kurmak gibi yardımcı hizmetleri yaparlardı.

⁷ Dağları ve tepeleri kazan kimseler.

"Geçen sene Âl-i Osman elinden güçlkle kurtulduk. Bu kış bize Tatar göz açtırmayıp bir taraftan yardım alamadık ve diğer taraftan kış bizi helâk etti. Bir taraftan yiyecek kıtlığı ve bir taraftan Tatarlar, vilâyetimizi harap ve yebap edip akrabâ ve yakınlarımızı esir ettiler. Ve bizler dahi Tatar korkusundan bu kış günü kaleden dışarı baş çıkarmağa dermânımız olmadığından kaleyi tâmir edemedik. Cephâne olarak bir kantar barutumuz, silâhımız ve mühimmâtımız kalmadı. Hepsı hepsi on bin hristiyan kaldık. İşte şimdi yine Âl-i Osman donanmasıyla deryâ gibi asker ile gelmede. Azak balığı yiye yiye canımıza tak etti, ciğerlerimiz cılk oldu. Sonunda bu kaleyi Âl-i Osman elde koymaz. Bildir otuz bir bin hristiyanımız mürt oldu. Hâlimiz sonunda nereye varır? Hemen Tatar ve Âl-i Osman kaleyi kuşatmadan bırakalım. Yoksa Osmanlının bu gelişinden kurtuluş yoktur." deyip kaleyi bıraktılar ve cümle top, tüfek, ok ve yaylarını Tün⁸ suyu gemilerine yükleyip firar ettiler; Don nehri kıyılarındaki Çerkes-kirmân'a ve Horas-kirmân'a ve Tuzla-kirmân'a ve başka hisarlarına gittiler.

Beri taraftan ben de Tatar Hânı ile Kale-i Azak altına gidiyordum. Süd nehri kenarında birkaç Beyaz Kazak keferesi câsus tutuldu. Onlardan Azak Kalesindeki kâfirlerin kaçtığı duyuldu. O gün ve gece çapula seğırtir gibi ılgar edip Kale-i Azak altına geldik. İnsan oğlundan eser görülmediği gibi kedi, köpek, fâre ve kunduz gibi başka canlılardan da bir belirti yoktu. Kalenin surlarından ise ancak bir Ceneviz kulesi kalmıştı. Bu sevinçli hâli Tatar Hanı, deniz yoluyla hemen Âsitâne'ye⁹ bildirdi. Bu ulakların gittiğinin on birinci günü Moskov kralının câsusları getirildi. İstanbul tarafından gelirlerken Tatarlar tarafından yakalanmışlardı. Han'ın huzûruna çıkartıldılar. Bunlar

⁸ Don nehri.

⁹ İstanbul.

huzurda çekincesizce "Biz kırk kimse ile Der-i Devlet'te çaşıdız¹⁰" dediler. "Biz, 'Osmanlı büyük bir orduyla geliyor, kaleyi bırakıp kaçın. Diğer zamanlara kıyas etmeyin' diye haber yolladık ve yolda gelirken de yakalandık. Emir Han'ındır" dediklerinde üçünün de canları cehenneme yollandı.

Bu ayın on üçüncü günü debdebe ve velvele-i Âl-i Osman ile deryâ-misâl¹¹ asker kal'a-i Azak altına Serdâr-ı Muazzam Civan Kapucubaşı Vezir Mehmet Paşa geldiler. Azak Kalesini boş buldular. Ama kâfirlerin bir hîle ve şeytanlığı vardır diye üç gün beklenildi. Dördüncü günü kalenin zemînine ezanlar okunup Eflak ve Boğdan'a fermanlar yazılıp Kale-i Azak'ın temeli Bismillah ile kazılmaya başlandı. Üç gün sonra kazılan yerlerden su çıktı. Temele rıhtım-i Horasan ile ızgaralar çatıldı. Timurlenk denilen yerde yıkılmış bir eski Kale vardı, gemiler buradan taş çekmeye memur edildiler. Kalenin inşâsına başlandı. Bir ayda iki kule yapıldı ki kadim Ceneviz binâsından daha sağlam oldu. Hâlâ bu kale hakkında "Ceng-i Serdar Deli Hüseyin Paşa, feth-i Bahâdır Giray Hân, binâ-yı Civân Kapucubaşı" diye Kırım târihlerinde yazılıdır.

Tâmir tamamlandıktan sonra önceki gibi Kefe eyâletinde sancakbeyi tahtı olup iki tuğ ile bir beylerbeyi paşa muhâfız olarak tâyin olundu. Bir yeniçeri ağası, yirmi adet yeniçeri odasıyla ve altı topçu odasıyla topçubaşı ve on oda cebeciyle cebecibaşı ve yedi bin kara tayak Tatar askeri muhâfız kondu ve yedi sancakbeyi ve on iki alaybeyi ile muhâfaza için yirmi altı bin asker kondu. Ayrıca kale içine yetmiş balyemez ve kırk kolomborna ve üç yüz şâhî top konup gece ve gündüz tam bir îtinâ ile kalenin bir gün evvel tamamlanmasına

¹⁰ İstanbul'da câsusluk yapıyoruz.

¹¹ Denizler gibi her yeri kaplamış.

çalışılıyordu. Çalışmaların durumu ve inşaat için malzeme ve çalışanlara toplam bin kese harcılandığı" Der-i Devlet'e arzolundu.

Kale inşâ olunurken Tatar askeri yedi kere Moskof diyârına sefer edip on beşer, yirmişer bin esîr ile ordu-yı İslâm'a geldi. Bütün asker-i İslâm onar guruşa esîr alırlardı. En sonunda Moskov kralı "Aman, aman ey güzîde-i Âl-i Osman" deyip elçilerini Âsitâne-i Saâdet¹² tarafına barış yapmaya yolladı. Kale tamam olup içinde yer yer hâneler yapılırken Serdar Mehmet Paşa, İstanbul'a döndü. Askerler de vatanlarına gitti. Hakîr¹³ ise Tatarların Mansurlu kabîlesiyle gidip geldiğimiz yollar ile yine sekiz günde vilâyet-i Kırım'a dâhil olduk. Yirmi gün Bahçesaray'da eğlendik.

Allah'a hamdolsun seferden ganîmet ile gelmiştim. İslâmbol'a gitmek için izin aldığım da Giray Han, yine bir kese guruh ve üç esîr ve bir samur kürk ve bir kat elbise ihsan etti. Kalgay Mehmed Giray ve Nûreddin Giray Sultan, Vezîr-i dilîr Sefer Gâzî Ağâ ve Sübhân Gâzî Ağâ ve Ayu Ahmed Ağâ ve Defterdâr İslâm Ağâ, bu efendilerimiz birer esir ihsan ettiler¹⁴. Kırım diyârında on dört esir ve dört kese elde ettik. Tarabefzûn (Trabzon)'dan ve Mikrîlistân'dan¹⁵ ve Abaza diyarından aldığımız esîrler ile cümle on sekiz baş esîrimiz ile Kırım'dan İslâmbol'a yöneldiğimizde, Kırım diyârının bütün ayan ve eşrâfiyla vedâlaştık. Han hazretlerinin hayır duâlarını alıp Kalgay sultânın atlarına binip nice yaranlar dahi hakîri yolcu etmek için Kaçı deresine dek geldiler. Orada hepsiyle vedâlaştık. Onlar Bahçesaray'a döndü, hakir bütün hizmetkârlarımızla altı saat güneye gittik.

¹² İstanbul.

¹³ Bilindiği gibi Evliyâ Çelebi kendisinden bahsederken değersiz, itibarsız, küçük mânâlarına gelen bu kelimeyi kullanmayı tercih etmektedir.

¹⁴ Hediye ettiler.

¹⁵ Gürcistan'da bir bölge.

Balıklava Kalesi

Sefere gitmekten dolayı boş zaman bulamadığımdan Kırım'ın havasını suyunu ve eserlerini yazmaya kalkışmadım. Bu Balıklava kalesinin vasıflarını yazmaya başlayacağımız sırada Ucalı Sefer Reîs adlı bir kimesnenin şaykasına¹⁶ üç yüz elli nefer kimse ile bindik. O gece gemi içinde yattık. Uykuda korkulu rüyâlar gördüm. Def'-i belâ için dışarıda bâzı fakirlere sadakalar verip yine gemiye bindim. Demir alıp limandan çıktık. ¹⁷فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ demeye lâayık bir günde yıldız rüzgârıyla “mütevekkilen-ala'llâh” yelken açtık. Uygun rüzgâr ile bir gün bir gece pupa gidip Karadeniz'in tahmînen ortalarına vardık.

SER-GÜZEŞT Ü SER-ENCÂM-I EVLİYÂ-YI BÎ-RİYÂ

(Yalansız Evliyâ'nın yaşadığı macera)

Kuzey tarafında Ayaya dağları ve Balıklava yakınlarında Sulu-yar dağları gözden kaybolmuştu. Sinop ve Amasra dağlarının da görünmediği bir elim akıntıda, bâzen uygun bâzen uygun olmayan rüzgâr ile bir gün bir gece deryâ-yı bî-aman içinde çalkandık. Ne tarafa gideceğimiz belirsiz oldu. Sonunda “*Ol engin-i nâ-mübârekde ne reh ne râhber peydâ*”¹⁸ mazmûnunca¹⁹ güneş denizde doğuyor, denizde batıyordu. Böylesine bir gam girdâbında denizin dalgalarıyla serseri gezerken, Allah'ın hikmeti, gün doğusu rüzgârı tarafında gökyüzünde kara bulutlar ortaya çıktı. Zifoz ve yıldırımlı şimşekli sağanaklar ve kırintılı üçerleme kumlar peydâ olunca cümle gemicilerin yüzlerinin rengi değişti. Ellerini ovuşturmaya başladılar. Ve geminin kış

¹⁶ Şayka: Altı düz ve enli büyükçe bir çeşit savaş gemisi.

¹⁷ Kur'ân-ı Kerim, Kamer Suresi, ayet: 19; “Uğursuzluğu sürekli bir gün”.

¹⁸ “O uğursuz enginde ne yol ne kılavuz var.”

¹⁹ Mânâ, meal, mefhum, sanatlı sözler.

tarafında pusula ve güney göstergelerine göz atıp birbirlerine bakışarak can pazarı muâmeleleri etmeye başladılar.

Dede Dayı adlı bir ihtiyar güngörmüş gemici "Bre dayılar! Ne korkuya düşersiz?" diye bağırdı, "Allah kerimdir. İşte kırıntı ve sağanak gelmededir. Mayna alaburta" dedi.

Hemen hepsi bir yere toplanıp alaburta iplerini indirdiler. Alaburta direği dahi aşağı indi. Ama denizin dalgası azalmayıp daha da şiddetlenmeye başladı. Gemi üstünde büyük yapağı çuvalları ve papır hasırları ve balık turşusu fiçileri ve gemi keresteleri var idi. Cümle halk imdat edip cümle mezkûr eşyâları denize attılar ve iki yüzü aşkın küçük ve büyük esirleri gemi üstünden ambara indirip kapağını kapattılar. Allaha şükür, gemi biraz hafifledi. Ama yine dalgalar gökyüzüne ulaşip fazlasıyla coştı.

Beyt:

"Kalırsa hicr ile girdâb-ı gamda zevrak-ı dil

*Ne çâre neyleyeyim rûzigâr elimde değil"*²⁰

mazmununca rûzgâr, rûzgârı şiddet üzere ele alıp azametu'l-lâh bin elli [iki] Safer'inin dördüncü günü²¹ bizi dalgalar dövmeğe başlayıp üç gün üç gece gök gürültüsü, zifoz ve salıntı ve kırıntı ve şimşek ve yıldırım ve yağmur ile karışık, kar ve tipi ve boran çekmekten mellâhların²² gemi üstünde durmağa mecalleri kalmayıp her biri geminin birer köşesine sığındılar. Yolcuların kimi istifrağ etmede, kimi tövbe istiğfar edip sadakalar ve kurbanlar adamada...

²⁰ Kalırsa ayrılık ile gam girdabında sandal-ı gönül

Ne çâre ne yapayım rûzgâr elimde değil.

²¹ 4 Mayıs 1642.

²² Denizciler.

Hakir dedim ki "Ey ibâdullah²³, gelin sizinle hep birlikte ihlâs-ı şerîfe okumaya devam edelim. Ola kim Cenâb-ı İzzet, âyet-i ihlâs hürmetine hepimizi kurtara." Hemen cümle hâzır olanlar, derûn-ı dilden [265a] ihlâs-ı şerîfe devam edince bi-emrillâhi Te'âlâ²⁴ bir anda gökyüzünün karanlığı kalkıp hava açıldı. Gök gürültüsü ve şimşekler kesildi. Ama yine denizin dalgası sâkinleşmedi. Yedişerleme tabir ettikleri kum asla aman vermiyordu. Gemi kâh âsumâna çıkıp sütunları bulutlara dokunuyordu; kâh denizin derinliklerine doğru, güya Gayyâ deresi ve Cehennem'in en dibine iniyordu ki sanki dört yanı-mızda Karadeniz, dağlar gibi görünürdü. Sonunda ambarın kapağını açıp içindeki ağır şeyleri denize attıksa da yine aman bulamadık.

Geminin kışından dümen iğneciği kırılıp dümen deryâya düşünce bütün gemicilerin ellerin dizlerine vurup pes perdeden birbirleriyle helâlleşmeğe başladıklarını gördüm. Hemen bu mahalde, canı başı zinde, yarar ve bahâdır gemiciler ellerine baltalar aldılar; önce gemi çarmıhlarının iplerini kestiler, sonra da gemi direğine balta üşürdüler. Bir an içinde direği kestiler. Direk denize düşerken on bir âdemi ezip helâk etti. Ol merhumların meyyitlerini denize atınca gemi içinde bir feryat figan koptu. Herkes hayattan ümîdini kesip can pazarına düşmüştü. Bu sırada bir sağanak daha gelip gemiyi baştan tarafa iki pâre edince, ambar içinde saklanmış olan cümle yolcular ve esirler dışarı çıktılar; ağlayıp sızlamaya, insanlar helâlleşmeye başladılar. Bâzı gemiciler ise soyunurlarken insanların he biri tahta ve kabak ve varil ve fıçı şekilli eşyâlar alıyorlardı. Hakirin dahi hâli ol hâlde değişse de Yâsîn-i Şerîfe devam ediyordum. Bu kadar köle, mal ve erzak asla aklıma gelmeyip derûn-ı dilden bütün işlerimi Cenâb-ı İzzet'e ısmarlayıp

²³ Ey Allah'ın kulları.

²⁴ Yüce Allah'ın işi.

وَمَنْ يَتَّقِ* وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ “²⁵ وَأَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ”²⁶ âyetlerini okumakla ve kelime-i şehadetle meşguldüm. Birden birkaç keferenin geminin sandalını ipinden çekip sandala atlayınca, diğer gemicilerin de geminin öte tarafından birer tahta parçaları ve başka eşyâlarla denize döküldüklerini gördüm. Hemen hakir dahi yedi can yoldaşımızla dal-kılıç olup sandala atladık. Aynı anda sandal içre olan kefereler sandalın ipin kestiler. İki tânesi de üzerimize dalbıçak saldırdı. Ayntâblı²⁷ Şerîf Ramazan Çelebi'yi memesi üstünden vurdular. Biz hemen yedi kişi dalkılıç olup sandal içre el kaldıran sekiz kâfire kılıç vurduk. Dördünü katlettik. Diğer dördü de korkudan kendilerini denize attılar. Sandal refiklerimiz²⁸ olan yedi kişiye kalmış oldu. Sandaldaki ağırlıkları denize atınca da biraz daha hafifledi.

Dalgalar arasında giderken onu gördük ki, koca gemi baştan kıça varınca iki pâre oldu. Üç yüz elli nefer yolcu ve tüccar ve dört yüz miktârı gemiciler ve tüccar, sadâ-yı Allah'a rehâ buldurdu. Cümlesi deniz üzerinde, kimi birer destek ile yüzüyor, kimi suya batıyordu. Kimi korkusuz denizciler de bir levha parçası üzerine tutunmuş, can pazarında alış veriş etmekteydiler. Bâzıları can ve baş ile kulaç atarak bizim sandalımıza doğru geliyordu. Bunların arasından Kıssa-hân Emîr Çelebi'yi kolundan yapışıp sandala aldık. Başkaları da birer yolla sandala geliyorlardı. Bizim sandalın adam çokluğundan gark olması mukarrerdi. Hemen yedi kişi dalkılıç olup gelen âdemlere kılıç havâle ettik.

²⁵ Kur'ân-Kerim, Mü'min Suresi, ayet 44: "Ben işimi Allah'a havale ediyorum".

²⁶ Kur'ân-ı Kerim, Talak Suresi, ayet 2-3: "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır."

²⁷ Antepli

²⁸ yoldaş

Gemiden biraz uzaklaşmıştık, artık ne gemiden bir nişan ve ne insanlardan bir can görünüyordu. Can başımıza düşmüştü. Kâh gökyüzüne yükseliyor, kâh derinlere iniyorduk. Sandal içinden kavuklarımızla su dökmekten ve soğuktan dermansız ve bitkin düşmüştük. Bu arada Menkub²⁹ Kadısı Ali Efendi'nin, deniz mâliki³⁰ gibi yüzücülük ederek bizim sandalımızın yakınına geldiğini gördük. Güya Cenâb-ı Bârî yârî kılup kudret eliyle Ali Efendi'yi bizim sandala koymuştu. On kişi olduk. Yine Yâsîn-i şerif tilâvet ederek, deryâya su dökerek gitmeye başlamıştık amma cümlemiz hayattan ümit kesmişiz.

Bu hal üzere bir gün bir gece sandal ile deryâda sonbahar yaprağı gibi tir tir titreyerek aç ve susuz, nâlân u giryan ve üryan gezdik. Kadı Ali Efendi ve Kısahân Emîr Çelebi'nin zâtülcenp marazları tutup merhum oldular. Emr-i Hudâ³¹ deyip naaşlarını denize atınca yine önceki gibi sandalda sekiz âdem kaldık. Ammâ yanımız sıra yirmi zira' uzunluğunda ve bir arşın eninde koğuşluk bir çam tahtası bizim sandala musallat olmuştu. Kâh dokunur kâh alarka olurdu. Ne çâre? Emir Allah'ın deyip su dökmekten ve soğuktan bizar kalmış, şaşkın ve serseme dönmüştük. Beyt:

"İdemez def' sakınmağile kazâyı kimse

Bin sakınsan yine ön son olacak olsa gerek"

mazmûnu üzere üçüncü gün öğle vaktinde bi-emrillah bir dalga gelip sandalı baş aşağı etti. Hakir dahi baş aşağı deryâya düştüm. Can havliyle ve yüzücülükte biraz mahâretimiz olması sebebiyle el kol atarak çabalamaya başladım. Bu esnâda Cenabı Hakk'a bir âh-ı

²⁹ Kırım'da Bahçesaray'a bir merhale yakınlıkta bir kale.

³⁰ Deniz canavarı.

³¹ Allah'ın emri.

dil-sûz³² çekip Hazret-i Kur'ân-ı Azîm'i ve Furkan-ı Mecîd'i³³, derûn-ı dilden³⁴ şefâatçi tutup bütün ziyaret ettiğim evliyâullahın büyükleri rûhâniyetlerinden derûnîce imdat talep edince, Cenâb-ı İzzet içimde bir ateş halk etti. Kalp âyînesi mücellâ³⁵ olup derûn-ı dilden Kelime-i Tevhîd'e meşgul oldum ve gâyet tesellî-i hâtır buldum. Seyahat ettiğim diyarlardaki ehl-i hâl³⁶ kimseler aklıma düştü. Korku ve heyecandan uzaklaştım, can başıma geldi. Denizin dalgaları arasında korkusuzca ve çekincesizce usta yüzücüler gibi kulaç atarken o Kâdir ve Kayyûm ve Perverdigâr-ı Lem-yezel'in irâde-i ezelîsi³⁷ bu imiş ki, bu âsî kulunu kurtardı. Ânîden daha önce sandalımız yanına gelen o uzun ve geniş kovuş tahtasını yanımdan geçerken gördüm. Hemen atiklik ve el çabukluğu yapıp "bu Bahr-i siyâh-ı bî-emânda gark olmadan ise bu levhaya tutunayım" deyip can havliyle tahtaya sarıldım. Artık "her ne olursa olsun" diyerek ve can pazarında cambazlık ederek o büyük levhaya yılan gibi sarıldım. Güya denizde Hazret-i Hızır'a rast gelmiştim.

Sandaldaki diğer yoldaşlarımdan haberim yoktu. Kayboldular. Hakir bu hal üzere kâh soğuktan, kâh denizin dalgaları korkusundan, Karadeniz üstünde sallanıp yuvarlanarak amansız dalgalar arasında başım sersemlemiş iken arka tarafta bir feryat koptu. Can havliyle geriye nazar ettim. Meğer benim bindiğim uzun kovuş tahtasına iki Gürcü gulâmı³⁸ ile iki Çerkez bâkiresi ve bir Rus gulâmı da binmiş. Yarasa kuşu gibi tahtaya sarılmışlardı. Tekrar "Ah! Bunlar benim bindiğim tahtaya ağırlık verip batmama sebep olurlar. Ah bu

³² Yürek yakan bir ah.

³³ Yüce Kur'an.

³⁴ Kalpten, yürekten, kalbin en derin yerinden.

³⁵ Kalbin aydınlanması, zihninin, gözünün açılması.

³⁶ Mânevî gücü olan kimseler.

³⁷ Yüce yaratıcının ezelî irâdesi

³⁸ Genç, delikanlı. Genç esir, hizmetçi, köle.

berbat hâlîm ne olacak?" deyip aklım perîşan oldu. "Acaba bunları ne hal eylesem de levha bana yalnız münhasır olup rahatlasam", derken hikmet-i Hudâ, bizim süvar olduğumuz tahta yanından, bir su varili kabak gibi yüzerek geçmeye başladı. Rus gulâmı hemen tahta üstünden kendini yüzen varilin üstüne attı. Fakat sarılamayıp fakir gulâm suya battı. Geride dört esir kaldı.

"Hudâ Kerîm'dir", deyü bu hal üzere denizdeydik. Asla kıyıdan bir belirti yoktu, ama Allah'a şükür ki hava biraz yumuşamıştı. Güneşin ısısı biraz artmış, dalgalar da azalmaya başlamıştı.

Gündoğusu rüzgârı bizi süre süre götürüyordu. Hamd-ı Hudâ üçüncü gün gökyüzüne doğru yükselen dağlar göründü. Öğle vaktinde dalgalar bizi sâhile bıraktı. Bîtap ve dermansız kumların üzerine düştüğümü bildim. Beyt:

"Be-deryâ der menâfi' bî-şümârest

*Eger hâhî selâmet der-kenârest*³⁹

deyip var kuvveti pazuya getirip Cenâb-ı Bârî'ye yüz bin hamd ü senâ ettim. Ol kerem sâhibi Mevlâ'yı gör ki Mikrîlistân⁴⁰ ve Abazistân'da⁴¹ ve Kırım'da on sekiz adet esirler ihsan etmişti, sonra geri aldı. Can ve cihandan ümit kesmişken o amansız denizde yine dört esir ihsan etti ki her biri bin esir değerinde seçkin mahbup ve mahbûbe, kız ve oğlanlar idi. Bu köleler ile sâhilde birer kayanın arasında dulda bir yere sinmişken nice ümmet-i Muhammed gelip bizleri bu hâl üzere gördüler. Sırtlarından birer kat elbiselerini hakîre ve gulâmlara giydirip bizi gökyüzüyle berâber olan kayaların tepesine

³⁹ Denizde sayısız faydalar vardır. Ancak sen selamet istiyorsan kenarındadır.

⁴⁰ Gürcistan'da bir bölge. Evliyâ Çelebi'nin, Kırım'a Trabzon ve Gürcistan üzerinden geldiğini hatırlatalım.

⁴¹ Abaza ülkesi.

çıkardılar. Sordum, meğer Silistre eyâletinde Karadeniz kenarında Keliğra Sultan dağları ve kayaları ve bağlarıymış.

Gemimizin batmasının ardından üç gün üç gece aç, zaç ve muhtaç sandal ile gezmiştik. Sandal garkolduktan sonra da bir gün bir gece kovuş tahtasıyla denizde gezdik. İkinci günün öğle vaktinde Nuh Nebî gibi Keliğra Sultan kayasına düşüp kurtulduk.

Keliğra Sultan Dergâhı'nda dervişlerle can sohbeti ettik. Bize ihsan-ı Huda olan kölelerimizle bir hücre tâyin eylediler. Bu dergâhta on gece kendimizden geçercesine yattık. Soğuktan çektiğimiz elemeler, korku ve dehşetlerden çeşitli hastalıklar vücûdumuzu istilâ etmişlerdi. Bütün bir kışı keyifsizlik içinde yatak yorgan inleyerek geçirdim. Şükür için on hatm-i şerif tilâvet ettim. Bunlarla çocukluğumdan beri bin altmış hatim olmuştu.

Keliğra Sultan Dergâhı'nda cümle Bektâşî fakirleriyle sağlığım düzelene kadar sekiz ay kaldım. Karşılıklı can sohbetleri edip kâh müezzinlik ve kâh imamlık ederek bedenimin sağlığına kavuşmasını bekledim. Gulâmlarımızın hiçbirisi bir gün bile, “biz filân adamın kölesi idik” demeyip güya helâl ve zülâl paramızla satın alınmış kölelerimiz gibi davrandılar. ■

Osmanlı'da Bâtıl İtikatlar

Dr. Elif Uluğ

Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her döneminde, toplumun çok çeşitli kesimlerine mensup pek çok bireyin birçok farklı nedenlerden dolayı büyü yaptığı, ya da büyü yaptırdığı bilinmektedir. Bununla beraber, özellikle sıradan insanların hayatlarının dış etkilere en açık olduğu geçiş dönemlerinde veya bireyin toplumsal rolü ya da statüsünün değişime uğradığı anlarda, genelde bâtıl inançlara ve özellikle de büyüye başvurma ihtiyâcının her zaman olduğundan daha da fazla yoğunluk kazandığını belirtmeliyiz. Örnekleme gerekirse; doğum, göbek kesme, ad verme, ilk saç kesimi, kırk çıkarma, diş çıkarma, sünnet, askere gitme, sözlenme, nişan, nikâh, gerdek, hâmile kalma, doğurma, lohusalık dönemi ve ölüm gibi bireyin yaşamının yakın çevresini ve toplumu etkilediği dönemlerde, bâtıl inançlar ve büyü büyük önem kazanır.¹ Çünkü toplum her bireyin sağlıklı, üreten ve üretken, biyolojik ve sosyal anlamda da mükemmel olmasını arzu eder. Bu nedenle, insan hayatının bu kırılgan geçiş dönemlerinde, bâtıl itikatlar ve büyü hep ön plana çıkar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her yerinde ve özellikle doktora tezimizi kurguladığımız dönemde karşımıza *hüddamlı hocalar* çıkar. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, Nûruosmâniye Câmii'nden başlayıp Çemberlitaş'a kadar uzanan uzun yol üzerinde sağlıklı sollu dükkânlar açmış olan garip giysili ve ilginç tavırlı bu hocaların cinleri ile birlikte dolaştıkları düşünülür, yazdıkları büyüler yo-

¹ *Elemterefîş: Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2006), s. 57.

luyla hemen her şeyi gerçekleştirebilecek güçte olduklarına inanılırdı. Bu *hüddamlı hocalardan* birinin eline düşerek, servetlerini veya aklî dengelerini yitirmiş olan insanlar bile vardır. Örneğin, Kasım-paşa Merkez Komiserliği'nde yapılmış olan bir araştırmayla bildirildiğine göre, Nûruosmâniye'de büyücü Ahmed Şerkavî tarafından kendisine yapılmış olan büyüler nedeniyle aklını yitirmiş olan bir kişi vardır. Hazret-i Muhammed'in torunlarından Hasan ve Hüseyin'in yerine yeryüzüne gönderilmiş olduğuna inanan, bununla da yetinmeyip, dönemin pâdişâhı Sultan II. Abdülhamid'e 22 Şubat 1908 günü bir dilekçe yazarak, kendisine süvâri zâbitliği verilmesini istemiş olan Fehmi bin Mustafa, bu hazin örneklerden yalnızca birisidir.²

*Hüddamlı hocaların her derde devâ olabildikleri, hattâ gerektiğinde, yâni onlara başvurulduğunda, berâberlerindeki cinleri vâsıtasıyla insanlara çeşitli hizmetler veya tedâviler sunabileceklerine de inanılırdı.*³

*“Evleneli yıl olmuş, yolda yolcudan haber yok. Adamın suratı bir karış, kendisinin kısır olmadığına emin, isbâta hazır, ikinci karıyı alsın, dokuz ay on gün sonra toramanın sesini duyarsın, tâzeyeye bunu da çıtlatmış. İşte bu ahvalde evvelâ boy abdesti alıp hüddamlı hocaya gidilecek, önünde diz çöküp göbek açılacak, hoca da ağzının suyu aka aka bir şeyler yazacak. Heyecandan yanılırsa, mürekkebi yalamaya izin var.”*⁴

Reşat Ekrem Koçu'dan aldığımız bu ilginç anekdot, dönemin bâtil inanç dünyâsından kanlı canlı bir enstantanedir, diyebiliriz.

² BOA, ZB. Dosya No: 353, Gömlek No: 66, 1325, Belge 1-2.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar. *Saatleri Âyarlama Enstitüsü*, (İstanbul: Dergâh yayınları, 2008), p. 41.

⁴ Reşad Ekrem Koçu. “MADDE,” *İstanbul Ansiklopedisi*, S. VI. s. 3189.

Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde, sanki İstanbul' da bu işlerle uğraşmakta olan kişiler yetmezlermiş gibi, İstanbul dışından gelip de İstanbul'da büyücülük ve üfürükçülük yapmak isteyen birtakım uygunsuz insanların Dersaâdet'e sokulmaması için çeşitli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Örneğin, 10 Aralık 1905 târihinde Kudüs Sancağı Mutasarrıflığı'na yazılmış olan bir yazıda, oradan hareketle Dersaâdet'e girmek isteyen Kudüslü İbrâhim adındaki kişiye izin verilemeyeceği, çünkü bu kişinin üfürükçülük yapmak yoluyla saf insanları paralarını alarak kandırdığının İzmit Mutasarrıflığı'nca anlaşılmış olduğu bildirilmiştir.⁵

Sultan Abdülaziz döneminde, Şeyhülislâmlık Makâmı'na 1859 yılında gönderilmiş olan bir yazıda da, Bağdat ve Mağrib halkalarından olup İstanbul'daki bâzı dükkânlarda ya da sokaklarda yaşayarak rukyehanlık, remmallık yapan insanların halkın parasını ve temiz duygularını sömürerek geçindikleri bildirilmektedir. Bu işlerin akla ve şerîata uygunsuzluğu nedeniyle, tamâmen ortadan kaldırılması gerektiği de ifâde edilmektedir.⁶ Şeyhülislâmlık Makâmı'ndan sadârete gönderilen cevâbî tezkirede, İstanbul'a gelerek bu tür gizli ilimlerle uğraşan kişilerin, hemen bu işlerden menedilerek geldikleri yerlere gönderilmeleri ve oralarda tarım veya her ne iş yapıyorlarsa yeniden o işlere yönlendirilmeleri gerektiği bildirilmiştir.⁷

Sultan II. Abdülhamid döneminde; İstanbul'da sahtekârlık, okuyuculuk ve rukyehanlık yaptığı bildirilen ve topluma kendisini "Medîneli" diye tanıtarak, İstanbul'un müslüman Osmanlı halkının İslâmiyet'in doğduğu topraklara duyduğu sadâkat ve temiz duygularını sömürmek yoluyla para kazanan bir kişi türemiştir. Kendisini

⁵ BOA, ZB. Dosya No: 444, Gömlek No: 62, 27.TS.1321.

⁶ BOA, A. MKT. NZD. Dosya No: 295, Gömlek No: 62, 19.R.1276.

⁷ BOA, A. MKT. NZD, Dosya No: 296, Gömlek No: 89, 4.CA.1276.

“Şeyh Ömer” diye topluma tanıtılan, ama aslında Selânikli Mestan Efendi’nin dâmâdı olan bu kişinin durumu 25 Nisan 1905 târihinde Dâhiliye Nezâreti’ne bildirilmiştir. Kendisini Mekke ya da Medîne halkından gibi göstermek ve toplum nezdinde kutsal sayılan topraklardan geldiğini söyleyerek dolandırıcılık yapmak, bu belgeye göre, düpedüz kurnazlıktır.⁸

1850 yılında aynı durumda olan bir başka şahıs da es-Seyyid Mustafa Efendi adıyla tanınan ve Aksaray’daki Kâtip Câmisi kapısında hastaları okuyup üfleyen bir hoca efendidir. Duhan Gümrüğü ve Çemberlitaş’ta yaşayan çeşitli emirler, Mustafa Efendi’nin kendi sülâlelerinden olmadığını, gerçekte Kemah’ın Direk köyünden olduğunu belirterek, onun yalancı bir adam olduğunu ve hastaları okuyuculuk yapmak konusunda ona ruhsat verilmemesi gerektiğini belirtmektedirler.

Şimdi de bu gibi işlerle uğraşmakta olan Okuyucu Mehmed Pertev gibi adamların, aslında ne işlerle iştigâl ettiklerine biraz yakından bir bakalım. Anlamları pek anlaşılmayan, *havass* veya *azâim* türünden bâzı metinlerin okunması yoluyla cinlerden yararlanılmasına *hüddamcılık*; bu işlerde kullanılan çeşitli cinlere ise *hüddam* denilirdi. Bu hocalar ocaklı ya da bâzen ocaksız olur; onların ne nerede yaşadığı, ne de kimin nesi kimi fesi oldukları pek bilinmezdi. Bu bilinmezlikler ve belirsizliklerin yarattığı gizem ortamı da hem insanların onların yaptığı işe olan saygısını çoğaltır; hem de onların bu işlerden olan kazancını tabî ki misliyle arttırırdı:

“Bunların dâvet düstûru esnâsında gösterdikleri mahâretler de şâyân-ı tezkârdır: Meselâ perilerin sedâlarını ve şîve-i ifâdelerini

⁸ BOA, BEO. Dosya No: 2319, Gömlek No: 173865, 9.S.1322.

bir tarz-ı diğerde telaffuzla berâber büyük bir kederi var gibi görünmeler, hayretler, ânî hiddetler, hiddetten mülâyemete, kederden şetârete, tehevürden îtidâle, gazaptan neşeye bir anda değişmeler ancak sâhib-i iktidar bir aktörde görünebilir.” “... Müşteriler kendi huzurlarında tatbik olunan bu dâvet düstûru üzerine hocanın mâ-neviyatça olan kemâline ve periler üzerinde olan nüfûzuna veleh getirirler, hayrân olurlar ve artık bir gûnâ şüpheleri kalmaz.”⁹

Zabtiye Nezâreti'ne 16 Ocak 1894 târihinde verilmiş olan bir dilekçede, ilginç bir *vefk* örneği ayrıntılarıyla bize anlatılmaktadır. Mahkeme-i İstînaf âzâsından Ahmed Paşazâde Tefvik Bey'in Üsküdar'da Tophânelioğlu semtindeki konağında, memur Talât; yine devlet memurluğundan emekli Safvet ve Necib Beyler; İzmir Nâibi (*Regency of İzmir*) Tefvik Molla'nın ağabeyi; ve “Enderûn-u Hümâyûn'dan mahrec,” yâni Enderun Okulu Mezûnu Hacı Ahmed Bey bir araya toplanmışlardır. Bu kişiler, cinleri dâvet ederek, fakir bir kadının on iki yaşındaki oğlunun eline bir *vefk* yazmışlardır. Çocuk da eve dönünce korkusundan ağlayıp durumu annesine anlatınca, âilece Zabtiye Nezâreti'ne başvurmuşlardır.¹⁰ Bu ilginç olayda da görüldüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nda seçkin ve eğitilmiş sınıflardan gelen insanlar bile bu işlerle uğraşmakta ve hattâ küçük bir çocuğu bile buna âlet etmekte hiçbir sakınca görmemektedirler.

Osmanlı İstanbul'unda *vefk*ler yazdırmak amacıyla hoca efendileri dolaşmak âdettendir, devlet memurları ve ulemâ mensupları da buna bir istisnâ teşkil etmez. Örneğin, Sultan Beyâzıd-ı Velî Türberdârı Halil'in, çalışmakta olduğu türbenin içinde ve dışında *vefk* ve *tılsımlar* yazmış vermiş olduğu belirlenmiştir. Halil'in “*irtikâb*”

⁹ Balikhane Nâzırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayâtı*, s. 61.

¹⁰ BOA, Y. PRK. ZB, Dosya No: 12, Gömlek No: 93, 9.B.1311.

(kamu görevlisinin işlememesi gereken suçlar) ve “*ıdlâl*” (halkı doğru yoldan saptırmak) suçlarını işlediği gerekçesiyle, türbedarlık adı geçen şahıstan alınarak, Hasan bin Ömer’e verilmiştir.¹¹

Aşağıda bahsedeceğimiz çeşitli olayların kökeninde ise on dokuzuncu yüzyılda sara hastalığının henüz bir tedâvisi bulunamadığı gerçeği yatmaktadır. Sara hastalığının nöbetleri sırasında kişinin gösterdiği garip fiziksel durumlar nedeniyle, sara hastalarının içine cin girmiş olduğuna inanılırdı. Hangi dinden olursa olsun, bütün Osmanlı halk kesimleri arasında sara hastasının cin çıkarmak konusunda etkili olduğu toplum tarafından anlaşılmış ve onaylanmış olan *hüddamlı hocalara* okutturulması âdeti çok yaygınlaşmıştır. Örneğin, Yedikule semtinde yaşayan Meryem adlı bir kadının saralı kızını okumak için evine girip, ev ahâlisini “bu evde bir defîne vardır” diye kandıran, kendilerinden epeyce para alarak âileyi dolandıran Mağripli Hacı Mehmed’in İzmir’e sürüldüğüne dâir 12 Ocak 1796 târihli bir belge ile de karşılaşırız.¹²

Daha sonraki yıllarda bu konuda karşılaştığımız bir başka felâket ise hıristiyan bir kızın sara hastalığının tedâvisi amacıyla müslüman bir büyücü hocaya okutturulması olayında görülmüştür. Sara hastası insanların başına felâketler getiren bu büyücü vak’ası ise özetle şöyledir. Adliye Nezâreti’ne (*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*) gönderilen 10 Ağustos 1855 târihli bir mazbatada ayrıntılarıyla anlatıldığına göre, Ali Tamsah adlı bir cinci hoca, Sur kasabası sâkinlerinden Susan adındaki bâkire hıristiyan kızının âilesini, “karnından cinleri çıkararak, sara (*epilepsy*) hastalığını tedâvi edeceğim” diyerek kandırmıştır. Bir gece boyunca kıza çeşitli işkenceler yaparak,

¹¹ BOA, C. EV, Dosya No: 428, Gömlek No: 21697, 22.ZA.1191.

¹² BOA, C. ZB, Dosya No: 13, Gömlek No: 619, 2.B.1210.

tecâvüz etmek isterken, kızın boynunu da sıkıştır. Kızın bekâretine zarar vermemiş olmasına rağmen, cin çıkarma seansından daha çok bir tecâvüz girişimi sahnesine benzeyen aralarındaki boğuşma nedeniyle, kızın vücûdunun bâzı yerleri kan içinde kalmış ve sonuçta kız ölmüştür. Bu felâketin sonucunda Cinci Ali Tamsah, beş yıl pranga cezâsına mahkûm olur.¹³

Osmanlı toplumunun on dokuzuncu yüzyıl boyunca fal, büyü, muska, üfürük ve benzeri bütün bâtil inanç ürünleri, aslında “ocaklı” denilen ulemâ sınıfının kötü niyetli küçük mensupları veya “ocaksız” tâbir edilen ve kerâmeti kendinden menkul ulemâ özentileri, yâni *hüddamlı hoca* efendiler tarafından üretilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun on dokuzuncu yüzyıldaki serüvenini ele alan bu bölümde çok çeşitli örnekleriyle göstermiş olduğumuz üzere, bütün modernleşme gayretlerine rağmen, Osmanlı devlet adamları da halk arasında yaygın şekilde yaşayan bâtil inançlar ve hurâfeler geleneğinden kendilerini bir türlü kurtarmayı başaramamışlardır. Osmanlı devlet adamlarının bâzıları da dönem dönem kendilerini bâtil inançlara ve büyülere kaptırmaktan kurtulamamışlardır. Örneğin, Ekim 1790’de Şam vâlisi olan Bosnalı Cezzar Ahmed Paşa (ö. 1804), *cifr* bilen ermişlerden sayılan, ünlü bir Osmanlı yöneticisiydi.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nun 1839-1923 dönemi, imparatorluğun devlet yapısında toplumsal taşların yerinden oynamaya başladığı, ancak bâtil itikatların daha da sağlamlaşarak müslüman ya da gayrimüslim farklılığı göstermeksizin yerinde durmakta olduğu bir dönemdir. On dokuzuncu yüzyılda, ancak yakalanmış oldukları için

¹³ BOA, A. MKT. MVL. Dosya No: 73, Gömlek No: 92, 10.ZA.1271. Belge 1-2-3-4.

¹⁴ *Sicill-i Osmâni*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, YIL), S. I, s. 205.

Osmanlı devlet kayıtlarına geçmiş olan falcılar ve büyücüler, doğru dürüst yargılanmamışlar, uzun süreli ve ağır hapis cezâlarına çarptırılmamışlar, genellikle sâdece İstanbul dışına sürülmek yoluyla cezâlandırılmışlardır. Bu tavır, aslında, “tavşana kaç, taziye tut” deme yaklaşımıdır. İstanbul’da yakalanan bir falcı ya da büyücüyü cezâlandırmak adına onu gelmiş olduğu yere süren bu Osmanlı devlet adamı yaklaşımı, aslında onlara “*pây-i taht (capital)* İstanbul’da bu işler hep var, ama aslında yasak; sen de var git, kendi memleketinde icrâ-yı sanatına devam et” demekten başka bir şey değildir.

Osmanlı toplumunda on dokuzuncu yüzyıl boyunca çok sık karşılaşılan bâtil inançlar ve büyü uygulamaları, yirminci yüzyıla girildiğinde de toplumun hemen her kesiminde varlığını hâlen sürdürmektedir. Örneğin, Balkan Savaşı (1912-1913) yıllarında Tophâne-i Âmire, Zeytinburnu, Câmialtı ve Sanâyi-i Harbiye fabrikalarından bir grup usta ve teknisyen, yeni yöntemler öğrenmek üzere Almanya’ya yollanmışlardır. Bu kişilerden çoğunun Almanya’da harama uçkur çözmüş olmamak amacıyla, üzerlerinde kâfur taşıdıkları görülmüştür. Bu davranış da, *Kur’ân-ı Kerim*’in Dehr (İnsan) Sûresi’nde geçen; “İnsanların iyileri kâfur katılmış bir kadehten içerler”¹⁵ âyetini kullanarak, aslında var olan durumları meşrûlaştırma gayretinden başka bir şey değildir.¹⁶ ■

¹⁵ *Kur’ân-ı Kerim*, 76/5.

¹⁶ Burhan Oğuz. *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri: Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri*, S. 2, Bölüm 1: İnançlar, İstanbul 1980, s. 171.

OKU (duklarım) DUY (duklarım) GÖR (düklerim)

Kemâl Y. Aren

SON KUŞLAR

Aziz okuyucularım, sizlerde de oluyordur: Durup dururken bir söz zihnimize takılır, irâde dışı onu içinizden tekrarlar durursunuz:

İşte birkaç gündür benim de, Sait Fâik'in "Son Kuşlar"¹ hikâyesinin sonlarındaki bir iki cümle zihnime takıldı, durup durup onları tekrarlıyorum: "Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak: Biz kuşları çok gördük. Sizin için kötü olacak!"

Hikâyeyi okumuş olanlarınız vardır ama, ben yine şöyle, muhtasarın kısası, bir özetleyivereyim:

Yazar bir sonbahar günü evinin penceresinden birtakım çocukların, ellerinde kuş kafesleri, ortalarında kıranta, orta yaşlı bir adam, güle oynaya Ada'nın (Burgaz Adası'nın) en yüksek tepesine doğru gittiklerini görür. Ellerindeki kısa çubukların ve kafeslerin ne mânâya geldiği daha önceki zamanlardan bilmektedir: Evet bu kâfile kuş avlamaya gitmekte. Ortalarındaki o kıranta, sallapati yürüyen adam da bunları etrâfına toplayan ve bu işe sevkeden adam. Yazarın o adamı tasvîri çok güzeldir, izninizle o bölümü buraya Sait Fâik'in anlatımıyla, aynen, alıyorum:

¹ *Son Kuşlar*, Varlık Yayınları, Eylül 1965, 3. Baskı

“ ... Sonbahara doğru birtakım insanların, çoluk çocuk, ellerinde birer kafes, Ada’nın tek tepesine doğru gittiklerini görürdüm. İçim cız ederdi.

Büyüklerin ellerinde birbirine yapışmış, pislik renginde, acâyip çomaklar vardı.

Bunlarla bir yeşil meydanın kenarına varır, bunları bir ufacık ağacın altına çığırtkan kafesiyle bırakırlar, ağacın bir dalına ökseleri bağlardı. Hür kuşlar, kafesteki çığırtkan kuşun feryâdına, dostluk, arkadaşlık, yalnızlık sesine doğru bir küme gelirler. Çayırılıkta bir başka ağacın gölgesinde birikmiş çoluklu çocuklu kocaman herifler, bir müddet beklerler. Sonra kuşların üşüştüğü ağaca doğru yavaş yavaş yürürlerdi. Ökselerden kurtulmuş dört beş kuş bir başka ökseye doğru şimdilik uçup giderken, birer damlacık etleriyle birer tabiat hârikası olan kuşları toplarlar, hemen dişleriyle oracıkta boğarlardı. Ve hemen canlı canlı yolarlardı.

Hele bir tânesi vardı, bir tânesi... Çocukları bu işe seferber eden de oydu. Ökseleri cumartesi gecesinden hazırlayan da... Kostantin isminde bir herifti. Galata’da bir yazıhânesi vardı. Zahîre tüccarıydı. Kalın, tüylü bilekleri, geniş göğsü, delikleri kapanıp açılan üstü kara kara benekli bir burnu, deriyi yırtmış da fırlamış gibi saçları, kısa kısa bir yürümesi, kalın kalın bir gülmesi...

(....)

Hani sessiz, zenginliğini belli etmez, mütevâzı bir adamdı da... Konu komşusu da severdi hani. Hiçbir şeye, hiçbir dedikoduya karışmazdı. Sabahleyin işine kısa kısa adımlarla koşarken, akşam filesini doldurmuş vapurdan çıkarken görseniz iriliğine, sallapatiliğine, konuşurken basit ama hesaplı fikirlerine, iki kadeh atmışsa yine basit, sevimli şakalarına karşı hakkında kötü bir hüküm de veremezsiniz.

Kendi hâlinde, işi yolunda hesaplı yaşayan bin bir tânesinden bir tânesiydi.

Ama, güz mevsiminde birdenbire böyle canavar kesilirdi...”

(...)

*

“Kuşları boğdular, çimenleri söktüler, yollar çamur içinde...

Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde güz mevsiminde artık esmer lekeleri göremiyeceksiniz. ... Bizim için değil ama, çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları çok gördük. Sizin için kötü olacak...”

Sait Fâik, bir güz mevsiminde bir gün, evinin penceresinden kuş avcılarını görünce böylesine dertleniyor, böylesine hüznleniyor!...

Peki, ben bunu niye dilime doladım?

Oturduğum yerde, pencereden falan bakmıyorum, kuş avcıları da görmüyorum, o halde niye bu hikâyenin hayâline dalıp kendi kendime dertleniyor, hüznleniyorum?

Bir çağrışım mı diyeyim, ya da benim neslimin diliyle, bir tedâî mi, işte öyle bir şey...

Köşeme oturmuş hayallenirken bir yandan da düşüncelere dalmışım...Hikâyenin ana unsuru bir mecazla birleşmiş!... ‘Kuşlar’ yerine “kaybolan başka güzellikleri, maddenin yanına mânevî güzellikleri de” koyuyorum:

(Lâf aramızda, rahmetli Sait Fâik hayatta olup da böyle bir işe kalkıştığını görseydi, eminim beni sopayla kovalardı. Zîra merhûmun mânâ ile, mânevî olanla (psikolojik meseleler hâriç) pek işi yoktu. O ne söylediyse odur. Kuş diyorsa kuşu düşüneceksiniz, san-

dalye diyorsa sandalye! Onun yazılarında kelimenin altında başka mânâ aramayacaksınız. Onun için diyorum, şimdi benim yapacağım şeyi imkânı yok kabul etmezdi.)

Eh, o, artık hayatta olmadığına göre kullandığı bâzı motiflere mecazlarla yer değiştirebilirim. Meselâ 'kuşlar'ı 'insanlar' olarak düşünebilirim! Nasıl?!... Olamaz mı?

Evet... Gençler!.. Biz ne güzellikler, neler neler gördük!... Hepsinden önemlisi... güzel güzel insanlar gördük!...

Güzel yüzlü, efendiden, zarif, kibar nice güzel insanlar gördük!... Giyimleri güzel, yürüyüşleri edâlı, sözleri baldan tatlı insanlar!... 'Yapar mısınız, dinler misiniz, bakar mısınız...' diyen, –siz edâtı ile konuşan, insanlar... Temennîde bulunacakları zaman 'İnşâallah, nasipse, kısmetse...' diyen insanlar...

Onların eliyle oluşmuş muhteşem bir medeniyetin hikâyelerini dinledik...

Size birkaç portre, birkaç tablo çizmemi ister misiniz?

O güzel insanlar, selâmlaşmayı severlerdi. Tanısın tanımasın yolda-belde gördüğü kim olursa olsun selâm verir, selâm alırlardı.

Sâmiha Anne anlatmıştı: "Ben gördüklerime selâm vermeyi bir vazîfe adderim... Yerli-yabancı ayırmam. Bir gün yanımdan geçmekte olan iki Fransız turiste 'Selâmünaleyküm!...' diye selâm verdim. Önce şaşırdılar, anlayınca gülümsediler. İnsanları gülümsetmek güzel!... Gülümsemek ve gülümsetmek birer sadaka-i câriyedir."

Çocukluğumdan hatırladığım bir taşçı Ali Rızâ Efendi vardı, iki cümlemin, üç cümlemin sonunda hep "Allah bu!.." derdi.. Nezle görmemiş sesi ile söylediği "Allah bu!.." nidâsı hâlâ kulaklarımdadır. Her an Allah'la berâber olduğunun sesle ifâdesi!...

Bir başka çocukluk hâtırası: Evimiz Manisa’da ‘Dere’ye yakındı. Zâten mahallenin adı da “Dere Mahallesi” idi. İşte bu yüzdendir ki anneannemlerin komşularından hayli yaşlıca bir nine vardı, mahalle hanımlarının “sabah kahvesi” adını verdikleri sohbet toplantılarında söz yokluktan, artırıp-yetirememekten açıldığında birazcık kızgınca bir sesle “Ne yakınıp durursunuz, maksat karın doyurmak değil mi, aha der!... İn, kenarındaki otları topla, çalı-çırpı da al, pişir, karnını doyur. Rabbim her şeyi vermiş. Ne kasâvet çekersiniz?” dediğini hâlâ hatırlarım. Maksat karın doyurmak değil mi, her zaman kolayı bulunur. İki lokma yiyecek için gam-kasâvet çekmeye gerek var mı? Hayâtı böylesine kolayından alıvermek güzel değil mi? İsteklerimizin, arzularımızın dökümünü yapsak ne kadarının lüzumsuz olduğunu, olmasa da olabilecek şeylerle dolu olduğunu görürüz. İşte bu lüzumsuz arzular yüzünden üzülmeye, kendimizi sıkıntıya sokmaya ne gerek var? ‘Bir lokma, bir hırka’ doygunluğu ne güzel!... ‘Gınâ’ dedikleri bu işte! Azla doymak, aza kanaat etmek!...

*

Ne ki, şimdi ne o davranışları, ne o halleri anlatan, ne de anlatıldığına dinleyen var!...

Güzeli çirkinde gören, zarâfeti kabalıkta bulan, asâleti yırtık pantolonlarla gezmekle temsil edenler zamânına geldik, diye düşünürken...

Birisi de şöyle dedi:

“Çünkü insanlar: Görmeden bakıyor; duymadan dinliyor hissetmeden dokunuyor; tat almadan yiyor; bedenini hissetmeden hareket ediyor; koku bilincine erişmeden nefes alıyor ve düşünmeden konuşuyor!...”

Nerden nereye!...

Maddesiyle, mânâsıyla bütün o güzellikler, bir başka Kostantin eliyle, küreselleşme, globalleşme gibi nev-zuhur kelimeler kullanan bir George, bir Filip, bir Hans eliyle, kısacası bir 'Derin Kültür Komitesi'nin eliyle berhevâ edildi, diye düşünüyorum.

Hayfâ!...

*

Hayfâ da, hayıflanmanın kime ne faydası var?...

Bir şeyler yapmalı, fırsat elden gitmeden bir şeyleri aramalı, bulmalı ve görmeli... İllâ görmeli!...

Bayazıt- 12. Haziran.2017

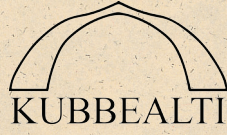
2017-2018 KUBBEALTI SOHBETLERİ

Tarih	Konuşmacı	Konu
07 Ekim 2017	Kubbealtı Hocaları Konseri	Solist: Münip Utandı, Kanun: Serap Çağlayan, Kemeçe: Aslıhan Özel, Ud: İbrahim Kararoğlu, Ney: Hüseyin Özkılıç, Tanbur: Esat Şar
14 Ekim 2017	Prof. Dr. İlber Ortaylı	Türk-İran Kültür Münâsebetleri
21 Ekim 2017	Prof. Dr. Baha Tanman	I.Mahmud Dönemi Osmanlı Mîmârîsi- Klasikten Baroka Geçiş
28 Ekim 2017	Mûsikîmizde Ekim Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
04 Kasım 2017	Prof. Dr. Ekrem Demirli	Modern Dünyâda İbn-i Arabî-İslâm Metafiziğini Anlamak
11 Kasım 2017	Prof. Dr. Selçuk Mülâyim	Kalkedon'dan Kadıköy'e Bir Kentleşme Öyküsü
18 Kasım 2017	Dursun Gürlek	Cumhûriyet Devrinde Bir Osmanlı Efendisi: İbnül Emin Mahmud Kemal
25 Kasım 2017	Mûsikîmizde Kasım Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
02 Aralık 2017	Selim İleri	50 Yıldan Edebiyat Anıları
09 Aralık 2017	Prof. Dr. Handan İnci	"Mûsikî Hâtıran Gibi Peşimde"-Tanpınar Sohbet ve Konser
16 Aralık 2017	Prof. Dr. Abdullah Uçman	Düşünce Târihimizde Ali Suâvî
23 Aralık 2017	Mûsikîmizde Aralık Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
30 Aralık 2017	Prof. Dr. Ömer Faruk Harman	Târih Boyunca Müslüman-Hıristiyan İlişkileri
06 Ocak 2018	Beşir Ayvazoğlu	Türk Edebiyatı ve Resim
13 Ocak 2018	Yağmur Tunalı	Türk Cumhûriyetlerinden İzlenimler
20 Ocak 2018	Prof. Dr. Hayâti Develi	Türkçe Meselemiz
27 Ocak 2018	Mûsikîmizde Ocak Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
03 Şubat 2018	Prof. Dr. Birol Emil	Bugün de Yaşayan Nâmık Kemal

2017-2018 KUBBEALTI SOHBETLERİ

10 Şubat 2018	Prof. Dr. Nurhan Atasoy	Pâdişah Kaftanları
17 Şubat 2018	Prof. Dr. Gül İrepoğlu	Renk ve Taş
24 Şubat 2018	Mûsikîmizde Şubat Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
03 Mart 2018	Prof. Dr. Kemal Sayar	İnsanın Anlam Arayışı
10 Mart 2018	Prof. Dr. Nuh Aslantaş	Semerkant Örneğinde: İslâm'da Şehir ve Şehir Medeniyeti
17 Mart 2018	Prof. Dr. Suraiya Faroqhi	Tanzîmat Öncesinde İstanbul'da Ev Köleliği
24 Mart 2018	Mûsikîmizde Mart Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
31 Mart 2018	Prof. Dr. Kenan Gürsoy	Vefa Ne Demektir?
07 Nisan 2018	Prof. Dr. Mustafa Fayda-Vâkıflar Günü	Hız. Peygamber ve Ashâbı
14 Nisan 2018	Prof. Dr. Mustafa Tahralı	René Guénon "Doğu ve Batı"
21 Nisan 2018	Prof. Dr. Uğur Derman	Hâtıralarla Başbaşa
28 Nisan 2018	Mûsikîmizde Nisan Ayı	Cumhurbaşkanlığı K.T. Müziği Korosu. Sunan: Mehmet Güntekin
05 Mayıs 2018	Kubbealtı Hocaları Konseri	Solist: Münip Utandı, Kanun: Serap Çağlayan, Kemençe: Aslıhan Özel, Ud: İbrahim Kararoğlu, Ney: Hüseyin Özkılıç, Tanbur: Esat Şar
12 Mayıs 2018	Kubbealtı Kermesi	
12 Mayıs 2018	Konser	Meşk Mutfağı – (İstanbul Fetih Cemiyeti Salonunda)

Kubbealtı Sohbetleri cumartesi günleri saat 16.00'da başlamaktadır.

Akademi Mecmuası

184

EKİM 2017 / YIL 46 / 4